

**ΕΛΛΑΔΑ - ΒΑΛΚΑΝΙΑ: ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙ ΑΝΤΙ-ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ**

Ερευνητικό Πρόγραμμα στα πλαίσια του ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΙΙ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΑΝΤΙ-ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

Θεσσαλονίκη 2006

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ

Επίκουρος Καθηγητής Γιώργος Αγγελόπουλος

1. Εισαγωγή

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εντοπίσει, να καταγράψει και να ερμηνεύσει τις περιπτώσεις εκφοράς αντι-εθνικιστικού ή μη εθνικιστικού λόγου στη Θράκη. Το θέμα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς από την ενσωμάτωση της Θράκης στην Ελλάδα το 1920 μέχρι και σήμερα, και λόγω της ύπαρξης ενός μεγάλου αλλόγλωσσου και αλλόθρησκου πληθυσμού στην περιοχή¹ - που με βάση τα νομικά κείμενα ορίζεται ως "Μουσουλμανική Μειονότητα" - η περιοχή αποτέλεσε, και εξακολουθεί να αποτελεί, πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ τουρκικού και ελληνικού εθνικισμού.

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τον λόγο που εκφέρουν ελίτ και πολιτικές και θρησκευτικές ηγεσίες, όπως αυτός αποτυπώνεται σε διακηρύξεις, ψηφίσματα, άρθρα στον τοπικό τύπο, ειδικές εκδόσεις κ.λπ. και επικεντρώνεται σε δύο περιόδους: στην δεκαετία του 1950, οπότε και η πρώτη σημαντική κρίση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και στην περίοδο 1980 - 2000, όπου υπάρχουν έντονες τριβές και τελικά αναδιάταξη των σχέσεων μεταξύ πλειονότητας και μειονότητας. Άλλωστε κατά τις περιόδους αυτές εντοπίζεται και ο μεγαλύτερος όγκος του έτσι και αλλιώς σπάνιου σχετικού υλικού.

Τέλος γίνεται μια μικρή αναφορά στο σήμερα, καθώς υπάρχουν αμυδρές ενδείξεις ανάδυσης μιας άλλης προσέγγισης της μειονοτικής ετερότητας στα πλαίσια μιας μεταεθνικής/πολυπολιτισμικής αντίληψης.²

2. Το πλαίσιο

¹ Σήμερα, στην ελληνική Θράκη ζουν μόνιμα περίπου 80.000 μουσουλμάνοι έλληνες πολίτες, απόγονοι όσων εξαιρέθηκαν από την υποχρεωτική ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών του 1923. Είναι όλοι επαρκώς τουρκόφωνοι και ποικίλης επάρκειας ελληνόφωνοι. Πάνω από 20.000 έχουν ως μητρική και μιλάνε στην καθημερινή τους ζωή, μία νότια σλαβική γλώσσα (οι ονομαζόμενοι Πομάκοι), ενώ λιγότερο από 5.000 έχουν ως μητρική και μιλάνε στην καθημερινή ζωή τη Ρομανή (τσιγγάνικα). Οι Θρακιώτες μουσουλμάνοι μειονοτικοί στην συντριπτική τους πλειονότητα είναι φορείς τουρκικής εθνικής συνείδησης.

² Τα περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις κινητοποιήσεις και διεκδικήσεις των μειονοτικών επιστημόνων στα μέσα της δεκαετίας του 1980 αντλήθηκαν από το αρχείο του Κομοτηναίου γιατρού, πρωτεργάτη των κινητοποιήσεων και αργότερα βουλευτή του Συνασπισμού Μουσταφά Μουσταφά. Το μνημόνιο του ανεξάρτητου βουλευτή Α. Σαδικ "Situation of the Turkish Minority in Western Thrace Greece" (20 January 1990) καθώς και η έκθεση της Ειδικής Επιτροπής που αφορά τα προβλήματα της Παιδείας της Τουρκικής Μειονότητας στη Δυτική Θράκη (12 Δεκεμβρίου 1987 - υπογράφουν η Ένωση Τούρκων Διδασκάλων Δυτικής Θράκης και ο Σύλλογος Επιστημόνων Μειονότητας Δ. Θράκης) είναι από το αρχείο του Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη. Το μνημόνιο "Outstanding Issues Affecting the Muslim Turkish Minority of Western Thrace 2005" (αναθεώρηση-επέκταση ομώνυμου μνημονίου που είχε κατατεθεί σε συνάντηση που οργάνωσε ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, στη Βαρσοβία το 2003) μου παραχώρησε ο πρόεδρος του Συλλόγου Επιστημόνων Μειονότητας Δ. Θράκης, Τζεμίλ Καπζά. Αντίτιπο του λευκόματος "Τουρκική Ένωση Ξάνθης 1927-2003" μου παραχώρησε ο φιλόλογος καθηγητής στο μειονοτικό γυμνάσιο της Ξάνθης Χακάν Μουμίν. Ανακοινώσεις της Τουρκικής Μειονοτικής Κίνησης για τα Ανθρώπινα και Μειονοτικά Δικαιώματα μου παραχώρησε ο δημοσιογράφος και στέλεχος της κίνησης Αμπντουλχαλίμ Ντεντέ. Βιβλία για τη δράση της τοπικής εκκλησίας στις μητροπόλεις Κομοτηνής και Αλεξανδρούπολης μου προσέφεραν οι αντίστοιχες μητροπόλεις. Πολύτιμα στοιχεία για την στάση και την θεώρηση των πραγμάτων από τον μουφτή Κομοτηνής άντλησα από το αρχείο τύπου της Μουφτείας Κομοτηνής, με τη βοήθεια του γραμματέα της μουφτείας Μουσταφά Ιμάμογλου, μετά από έγκριση του μουφτή Μέτσο Τζεμαλί. Τους ευχαριστώ όλους.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20, στην Δυτική -και από το 1920 Ελληνική πια- Θράκη, επικρατεί μια στοιχειώδης ηρεμία, μετά από μια εκτεταμένη περίοδο μεγάλης αναταραχής. Είχαν προηγηθεί η έντονη ελληνοβουλγαρική διαμάχη για την κυριότητα της θωμανικής τότε επαρχίας της Δυτικής Θράκης, η παραχώρηση της περιοχής στους Βούλγαρους (1913, Συνθήκη Βουκουρεστίου) και τελικά οριστική ενσωμάτωση της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα το 1920.

Τα σημαντικά γεγονότα της περιόδου εκείνης -βαλκανικοί πόλεμοι, Α' Παγκόσμιος πόλεμος, μικρασιατική καταστροφή- είχαν ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, την αποχώρηση από την περιοχή, σχεδόν όλων των Εξαρχικών Βουλγαρόφωνων χριστιανών (περίπου 50.000 γύρω στο 1920. Πάλλης, 1925) και σημαντικού αριθμού κυρίως τουρκόφωνων μουσουλμάνων (50.000, κατ' εκτίμηση) και την εγκατάσταση, μέχρι το 1924, μεγάλου αριθμού χριστιανών ποικιλόγλωσσων προσφύγων από την Βόρεια και Ανατολική Θράκη και την Μικρά Ασία³. Οι μετακινήσεις αυτές, σε συνδυασμό με την παραμονή στην περιοχή ενός σημαντικού αριθμού μουσουλμάνων - που εξαιρέθηκαν από την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών - Σύμβαση Λωζάνης, που προηγήθηκε της Συνθήκης (Ladas, 1932 και Pentzopoulos, 1964) - έχουν ως τελικό αποτέλεσμα να προκύψει στην Ελληνική Θράκη ένα μωσαϊκό ομάδων με διαφορετικές γλώσσες, θρησκείες και παραδόσεις.

Έτσι, το 1930 υπάρχουν στην περιοχή: ελληνόφωνοι⁴ ντόπιοι, εγκαταστημένοι χριστιανοί Έλληνες, ελληνόφωνοι χριστιανοί Σαρακατσάνοι ημι-νομάδες, ολαβόφωνοι χριστιανοί Έλληνες, τουρκόφωνοι χριστιανοί Έλληνες, αρμενόφωνοι χριστιανοί Αρμένιοι, γαλλόφωνοι, ιταλόφωνοι και γερμανόφωνοι καθολικοί⁵, ισπανόφωνοι Εβραίοι, τουρκόφωνοι μουσουλμάνοι Τούρκοι, ολαβόφωνοι μουσουλμάνοι Πομάκοι, ρομανίφωνοι χριστιανοί και μουσουλμάνοι Τσιγγάνοι, ελληνόφωνοι χριστιανοί πρόσφυγες από την Ανατολική και Βόρεια Θράκη, ελληνόφωνοι χριστιανοί πρόσφυγες από τον Εύξεινο Πόντο, ολαβόφωνοι χριστιανοί Τρακατρούκηδες (πρόσφυγες από την Βορειοανατολική Μικρά Ασία), αλβανόφωνοι χριστιανοί Αρβανίτες (πρόσφυγες από την Ανατολική και Βόρεια Θράκη), βουλγαρόφωνοι χριστιανοί πατριαρχικοί (πρόσφυγες από την Βουλγαρία), τουρκόφωνοι χριστιανοί πρόσφυγες από την Καππαδοκία, τουρκόφωνοι χριστιανοί Γκαγκαβούζηδες (πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη), αλλά και κάποιοι άλλοι (Κουτσόβλαχοι, Τσερκέζοι, Χαϊχουρούμηδες κ.λ.π.⁶) σε πολύ μικρούς αριθμούς⁷.

³ ΘΡΑΚΗ, 1994.

⁴ Εδώ, και για όλες τις ομάδες που ακολουθούν, αναφέρομαι σε μητρικές γλώσσες και εν πάση περιπτώσει σε πρώτες γλώσσες. Η επισημάνση κρίνεται απαραίτητη με δεδομένο το ότι οι περισσότεροι άνθρωποι σους οποίους αναφέρομαι, ήταν τουλάχιστον δίγλωσσοι.

⁵ Που είχαν αρχίσει να εγκαθίστανται στην περιοχή ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, ως εκπρόσωποι ή υπάλληλοι ευρωπαϊκών εταιριών. Προσδιοριζόταν συλλήβδην ως (Φραγκο)Λεβαντίνοι.

⁶ Τα επώνυμα ορισμένων μεγάλων μουσουλμανικών οικογενειών, κυρίως της ορεινής Ροδόπης, (Bosnak, Bosnali = Βόσνιος, Arnavut = Αρβανίτης, Αλβανός, Giritli = Κρητικός, Patsnak = Πετσενέγκος) παραπέμπουν σε κάποια

Και καθώς η ενσωμάτωση της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα, δηλαδή σε ένα εθνικό κράτος, σηματοδοτεί και την επίσημη είσοδο όλων των κατοίκων της περιοχής στην εποχή του εθνικισμού, οι περισσότερες από τις ομάδες αυτές -που σήμερα θα ονομαζόταν εθνοτικές ομάδες⁸- βρίσκονται ηθελημένα ή μη, σε μια διαδικασία αναζήτησης (ακριβέστερα κατασκευής) εθνικής ταυτότητας, υπό την επίδραση ποικίλων εθνικιστικών ιδεολογιών και πρακτικών.

Κύριοι - και μετά το 1945, αποκλειστικοί⁹ - "παίκτες" στο πεδίο αυτό ήταν ο ελληνικός και ο τουρκικός εθνικισμός, με τον μεν τουρκικό εθνικισμό να έχει την πρωτοβουλία και να προσπαθεί να μετεξελιξεί την μουσουλμανική κοινότητα από προεθνική/ θρησκευτική σε εθνική τουρκική, και τον ελληνικό εθνικισμό να κινείται, πάντα αμυνόμενος, σε μια προσπάθεια διατήρησης του προεθνικού χαρακτήρα της μειονότητας, καθώς αντιμετώπιζε τεράστια ιδεολογικά/ δομικά προβλήματα στο να συγκροτήσει την εικόνα και θέση του "Ελληνα μουσουλμάνου".

3. Η στάση της ελληνικής πολιτείας απέναντι στη μειονότητα και οι σχέσεις μεταξύ πλειονότητας και μειονότητας.

Από της αρχές της θεσμικής συγκρότησής της στη δεκαετία του 1920 - και καθώς ήδη είχε ιδρυθεί το τουρκικό εθνικό κράτος μετά την διάλυση της αυτοκρατορίας, την πτώση του σουλτάνου αλλά και την διάλυση του χαλιφάτου¹⁰ -, η μειονότητα στη Θράκη βρίσκεται διαιρεμένη σε δύο μερίδες¹¹: στους συντηρητικούς (*muhafazakarlar*) που ήταν προσηλωμένοι

ενδεχόμενη απότερη γεωγραφική ή "φυλετική" καταγωγή που όμως δεν συνδέεται με κάποια σύγχρονη διακριτή πρακτική, ώστε να συγκροτηθεί χωριστή κατηγορία.

⁷ Χτούρης, 1999: 39-119, Μισεντζής, 1934, Dalégre, 1997, αλλά και στοιχεία που συγκεντρώθηκαν κατά την εμπειρική έρευνα.

⁸ Εδώ, δεχόμενοι τον ορισμό του Smith, ορίζουμε ως εθνοτική ομάδα "ένα διακριτό -βάσει ονόματος- πληθυσμό που μοιάζεται μύθος καταγωγής, ιστορίες και πολιτισμό, ο οποίος διατηρεί μια σχέση με μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και διακατέχεται από ένα αίσθημα αλληλεγγύης". Στον Αγγελόπουλο, 1997: 21.

⁹ Όταν η Βουλγαρία, ηττημένη, αποχωρεί οριστικά πια από την Θράκη. Ο Βουλγαρικός εθνικισμός οραματιζόταν την δημιουργία μιας μεγάλης Βουλγαρίας που θα περιλάμβανε και την Δυτική Θράκη και θα είχε πρόσβαση στο Αιγαίο πέλαγος. Οι προσδοκίες αυτές φάνηκαν να υλοποιούνταν την περίοδο 1913-19, αλλά κατέπεσαν το 1920, με την ενσωμάτωση της Δ. Θράκης στην Ελλάδα. Αναπτερώθηκαν το 1940, με τη συμμαχία Γερμανίας - Βουλγαρίας, την κατάληψη της Δ. Θράκης από βουλγαρικό στρατό το 1941 και την εγκατάσταση βουλγαρικής διοίκησης και σημαντικού αριθμού εποίκων, για να καταπέσουν οριστικά το 1944, με την ήττα του Αξονα και την εκδίωξη στρατού, εποίκων και ορισμένων ντόπιων συνεργατών των Βουλγάρων από την Ελληνική πλέον Θράκη. Ο βουλγαρικός εθνικισμός έχασε κάθε έρεισμα και στους ομόγλωσσους Πομακικούς πληθυσμούς της περιοχής καθώς, σε όλη την περιοχή που καταλάμβανε η Οθωμανική αυτοκρατορία, κύριο όχημα ένταξης στο έθνος ήταν η θρησκεία. Η μουσουλμανική θρησκεία των βουλγαρόφωνων ορεισίτιους βαλκανικούς αυτών πληθυσμών, σε συνδυασμό με τα μέτρα βίαιου εκχριστιανισμού τους που κατά καιρούς είχε λάβει η βουλγαρική, τους οδηγούσαν με διάφορους τρόπους, και ιδιαίτερα σε εποχές πόλωσης, στην "εθνική αγκαλιά" της Τουρκίας.

¹⁰ Ο Οθωμανός σουλτάνος, μετά την κατάληψη των ιερών τόπων του Ισλάμ από τους Οθωμανούς (1517) είχε αναγορευτεί σε χαλίφη - τοποσηρητή των αγίων τόπων, προστάτη των πιστών και ουσιαστικά αρχηγό της πίστης - "διάδοχο" κατά κάποιον τρόπο του προφήτη Μωάμεθ.

¹¹ Σχετικά βλέπε Ανδρεάδης, 1956, Aydinli, 1971, Orhonlu, 1964, Τσιούμης, 1994 και Παναγιωτίδης, 1995. Η διαίρεση αυτή, ουσιαστικά αποτελούσε προέκταση της σχετικής σύγκρουσης στα πλαίσια της ευρύτερης τουρκο-

στο Ισλάμ, υποστηρικτές του σουλτάνου και εν πάση περιπτώσει οπαδοί ενός θεοκρατικού πολιτεύματος και στους προοδευτικούς/μεταρρυθμιστές (inkilaptsilar) που ήταν κατά βάση μη θρησκευόμενοι, υποστηρικτές του λαϊκού τουρκικού εθνικού κράτους και οπαδοί του κεμαλισμού. Κύρια εξωτερικά σημεία αντιπαράθεσης είναι η κατάργηση της αργίας της Παρασκευής και αντικατάστασή της από τη Κυριακή, η υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου, η κατάργηση του φεσιού και της κάλυψης των γυναικών και γενικά η επικράτηση ευρωπαϊζουσών ενδυματολογικών αντιλήψεων – μέτρα που εφαρμοζόταν ήδη στην Τουρκία από το 1928.

Κεντρικό όμως σημείο αντιπαράθεσης αποτελεί η εκπαίδευση καθώς γύρω από αυτήν ουσιαστικά συγκρούεται ο ελληνικός και ο τουρκικός εθνικισμός.

Την περίοδο αυτή αρχίζει και η συστηματική αντιπαράθεση τουρκικού και ελληνικού εθνικισμού περί την μειονότητα, με τον ελληνικό εθνικισμό να στηρίζει - παρά τις κατά καιρούς παλινωδίες - κατά κανόνα τους συντηρητικούς¹² φιλοδοξώντας, ως φαίνεται, να δημιουργήσει ή να διατηρήσει μια ελληνότροπη θρησκευτική (μουσουλμανική) μειονότητα ενώ ο τουρκικός εθνικισμός φιλοδοξούσε να δημιουργήσει μια τουρκική εθνική μειονότητα, στηρίζοντας συστηματικά και ποικιλότροπα την προοδευτική παράταξη.¹³

Αρχικά (δεκαετία 1920) η επίδραση του τουρκικού εθνικισμού είναι περιορισμένη καθώς η μειονότητα είναι μια παραδοσιακή αγροτική κοινότητα όπου κυριαρχούν οι συντηρητικοί, θρησκευόμενοι, αντικεμαλιστές¹⁴, πολλοί από τους οποίους δραστηριοποιούνται ως εκπαιδευτικοί και ως δημοσιογράφοι. Τα πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν εμφανώς το 1930, με την απέλαση από την Ελλάδα - κατόπιν απαίτησης της Τουρκίας - ενός σημαντικού αριθμού συντηρητικών, ενώ από το 1950, με τις επεμβάσεις της Τουρκίας στα πολιτικά και κυρίως στα εκπαιδευτικά πράγματα της μειονότητας οι προοδευτικοί/ εθνικιστές αποκτούν την κυριαρχία.¹⁵ Εξ άλλου, η μερική τροποποίηση των θέσεων του τουρκικού εθνικισμού και η συνακόλουθη ενίσχυση των δεσμών μεταξύ Ισλάμ και τουρκικού έθνους κατά την δεκαετία του 1950, επί κυβέρνησης Μεντερές στην Τουρκία, έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία ενός «τουρκομουσουλμανικού» σχήματος το οποίο αρχίζει να γίνεται αποδεκτό στην μειονότητα και να αποτελεί το όχημα για δημιουργία τουρκικής εθνικής συνείδησης - ακόμα και σε

μουσουλμανικής κοινωνίας η οποία τελεσιδίκησε σύντομα, εντός των ορίων του Τουρκικού κράτους, με την επικράτηση των εθνικιστών του Ατατούρκ.

¹² Ουσιαστικά επέλεξε να στηρίζει "τον εχθρό του εχθρού του", προσδοκώντας να ισχυροποιήσει τη θέση του στην περιοχή. Η παράταξη αυτή ήταν ευχαριστημένη από την συγκεκριμένη εξέλιξη και με διάφορες ευκαιρίες εξέφραζε την αφοσίωση της και την ελληνοφροσύνη της. Βλ. Ανδρεάδης σ. 67 - 97.

¹³ Αλεξανδρής, 1988, Orhonlu, 1964, Merçil, 1966, Aarbakke, 2000.

¹⁴ Η ομάδα αυτή ενισχύθηκε σημαντικά το 1922 (πέρας ελληνοτουρκικού πολέμου), με την έλευση, εγκατάσταση και δραστηριοποίηση στη Θράκη ενός σημαντικού πυρήνα αντικεμαλικών με αρχηγό τον τελευταίο Sheyh ül Islam (θρησκευτικό αρχηγό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) Mustafa Sabri. Εκτενής αναφορά και στον Παναγιωτίδη, 1995: 147 - 149, και στον Τσιούμη, 1994: 103 - 117.

¹⁵ Ανδρεάδης, 1956 και Aarbakke, 2000.

αυτούς που αντιλαμβάνονταν και όριζαν τους εαυτούς τους ως «μουσουλμάνους» στα πλαίσια μιας, ακόμα ισχυρής, προεθνικής αντίληψης.

Η διαίρεση των μειονοτικών σε προοδευτικούς και συντηρητικούς και η μεταξύ τους αντιπαράθεση παραμένει ισχυρή μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, οπότε η μερίδα των συντηρητικών αρχίζει να αποδυναμώνεται σταδιακά και να αποσύρεται από το προσκήνιο καθώς δεν αποτελούσε πλέον εταίρο με βάρος, εναλλακτική ιδεολογική προσέγγιση και πρόταση, ενώ ο χώρος παύει να υπάρχει τυπικά το 1992, με θάνατο του τελευταίου ηγέτη της συντηρητικής παράταξης.¹⁶

3.1. Περίοδος 1920 – 1950.

Από τη πρώτη στιγμή της θεσμικής συγκρότησης της μειονότητας και για όσο καιρό οι χριστιανοί και μουσουλμάνοι Θρακιώτες υπάρχουν και δρούσαν στα πλαίσια της εν πολλοίς παραδοσιακής αγροτικής (και ουσιαστικά προεθνικής) κοινωνίας, δεν υπάρχουν ιδιαίτερες τριβές και ανταγωνισμοί μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Και οι δύο πληθυσμοί, περιχαρακωμένοι μέσα στα πλαίσια της δικής τους εθν(ο)ο-ομολογιακής ομάδας (ethno-confessional group) - στα πλαίσια του ακόμα ισχύοντος στις αντιλήψεις διοικούντων και διοικούμενων οθωμανικού θεσμού του millet - , βαδίζουν λίγο-πολύ στους ίδιους δρόμους ζωής και μοιράζονται τις ίδιες ευκαιρίες.

Η Ελλάδα δεν φαίνεται να έχει από την αρχή κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο για τη μειονότητα ενώ η Τουρκία δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για τους μουσουλμάνους της Ελληνικής πια Θράκης από πολύ νωρίς, ήδη κατά τη διάσκεψη της Λωζάνης (Δεκέμβριος 1922). Με την ίδρυση μάλιστα τουρκικού προξενείου στη Κομοτηνή το 1930, αρχίζει η συστηματική απόπειρα του τουρκικού κράτους για προσέγγιση της μειονότητας και παρέμβαση στα εσωτερικά της. Η ελληνική κυβέρνηση, που φαίνεται πως παρακολουθεί (άλλοτε στενότερα και άλλοτε χαλαρότερα) τα πράγματα, και εν πάση περιπτώσει έχει γνώση, συχνά δυσαρεστείται από τις εξελίξεις αλλά δεν αντιδρά, επιθυμώντας να έχει καλές σχέσεις με την Τουρκία - κακές θα σήμαιναν ίσως νέο πόλεμο - και ελπίζοντας ταυτόχρονα ότι με τη στάση της αυτή εξασφαλίζει ό,τι το καλύτερο για την ελληνορθόδοξη μειονότητα της Κωνσταντινούπολης.¹⁷

Την περίοδο αυτή φαίνεται πως δεν υπάρχουν ιδιαίτερες πιέσεις της ελληνική πολιτείας ή της χριστιανικής πλειονότητας στους μειονοτικούς. Οι όποιες πιέσεις της δεκαετίας του 1920 (επίταξη περιουσιών μειονοτικών) είναι, σύμφωνα με επίσημες δηλώσεις της ελληνικής

¹⁶ Aarbakke, 2000

¹⁷ Τσιούμης, 1994

πολιτείας, ανάλογες με τις πιέσεις που υφίστανται και οι χριστιανοί Θρακιώτες, και αποτελούν προϊόν της γενικότερης αναστάτωσης και της προσπάθειας της κυβέρνησης να διευκολύνει την εγκατάσταση των προσφύγων.¹⁸

Επί δικτατορίας Μεταξά (1936) η κατάσταση γίνεται πιο πιεστική για τους μειονοτικούς - όπως άλλωστε και για όλους του Έλληνες πολίτες - χωρίς όμως να καταγράφονται κάποια ιδιαίτερα φαινόμενα. Την περίοδο αυτή ιδρύεται στην Γενική Διοίκηση Θράκης το Τμήμα Πολιτικών Υποθέσεων, στελεχώνεται με προσωπικό από το Υπουργείο Εξωτερικών και έχει σκοπό να εποπτεύει συστηματικά το μειονοτικό ζήτημα.

Κατά τη περίοδο τη (βουλγαρικής) κατοχής της Θράκης, και παρά τις κατ' αρχήν περι του αντιθέτου προσδοκίες της μειονότητας, υπάρχει έντονη καταπίεση της μειονότητας, ανάλογη με αυτή που υφίσταται η χριστιανική πλειονότητα. Αξιοσημείωτο είναι το ότι η κοινή αυτή καταπίεση χριστιανών και μουσουλμάνων στέκεται συχνά αφορμή για προσέγγιση και αλληλοϋποστήριξη των δύο στοιχείων.¹⁹

3.2. Περίοδος 1950 - 1965

Οι σχέσεις μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων και η αντιμετώπιση της μειονότητας από την ελληνική πολιτεία, αρχίζουν να αλλάζουν τη δεκαετία του 1950. Κατά την περίοδο αυτή σημαντικός αριθμός χριστιανών έχει αρχίσει να ανεβαίνει κοινωνικά και οικονομικά (κυρίως δια της εκπαίδευσης) ενώ παράλληλα γίνεται σαφώς ορατή η πολιτισμική ομογενοποίηση των ελλήνων χριστιανών Θρακιωτών με τον υπόλοιπο ελληνισμό, στα πλαίσια της λειτουργίας του εθνικού κράτους. Από την άλλη πλευρά, η μειονότητα ακολουθεί, σε γενικές γραμμές, μια μάλλον καθοδική πορεία, κυρίως εξ αιτίας της σημαντικής διαρροής μειονοτικών κεφαλαίων αλλά και εγκεφάλων (brain - drain) στη Τουρκία, που ακολουθείται από τη μετανάστευση σημαντικού αριθμού μειονοτικών.²⁰ Παράλληλα μέσα από την μειονοτική εκπαίδευση, που ελέγχεται πια σε μεγάλο βαθμό από την Τουρκία, επιχειρείται συστηματικά η καλλιέργεια τουρκικής εθνικής ταυτότητας και η μετεξέλιξη των «μουσουλμάνων» σε «Τούρκους». Έτσι, στη Θράκη, αν και οι διαπροσωπικές σχέσεις μειονοτικών - πλειονοτικών εξακολουθούν να είναι εκτενείς και φιλικές, γίνεται πια φανερό ότι οι δρόμοι των δύο ομάδων έχουν αρχίσει να χωρίζουν.

Την περίοδο αυτή λαμβάνουν χώρα και δύο κύκλοι γεγονότων που εκείνη τη στιγμή δεν επηρέασαν άμεσα και εκτενώς τις σχέσεις μεταξύ πλειονοτικών - μειονοτικών και τη στάση

¹⁸ Τσιούμης, 1994 και Aarbakke, 2000

¹⁹ Aarbakke, 2000

²⁰ Ανδρεάδης, 1956 και Aarbakke, 2000

της πολιτείας απέναντι στη μειονότητα, αλλά επρόκειτο να έχουν καθοριστική σημασία στις μετέπειτα εξελίξεις. Ο πρώτος συνίσταται από τα έντονα καταπιεστικά μέτρα – ουσιαστικά το διωγμό – που ασκεί η Τουρκία στην ελληνοορθόδοξη μειονότητα της Κωνσταντινούπολης το 1955 και το 1965. Ο δεύτερος αποτελείται από μια σειρά άρθρων στην αθηναϊκή εφημερίδα «Έθνος», (03 - 11.08.1959), με τίτλο «Η Θράκη απειλείται από μια ομάδα φανατικών Τούρκων που επιζητούν αυτονομία»,²¹ που δείχνουν την ύπαρξη και δράση του τουρκικού εθνικισμού στην περιοχή και εν πολλοίς υπαγορεύουν την επιβαλλόμενη στάση του ελληνικού εθνικισμού.

3.3. Περίοδος 1965 - 1974.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, μέσα στο ευρύτερο ψυχροπολεμικό κλίμα, και ενώ κυρίαρχη παράταξη στην Ελλάδα είναι η Δεξιά και κυρίαρχη πολιτική αξία η «εθνικοφροσύνη», η σχέση της μειονότητας με την Τουρκία αφ' ενός ισχυροποιείται και ενισχύεται αφ' ετέρου στιγματίζεται. Ωστόσο, μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1960 φαίνεται πως δεν υπάρχουν σημαντικές κινήσεις εις βάρος των μειονοτικών. Το 1967, η έλευση της χούντας στην εξουσία, σηματοδοτεί την έναρξη άσκησης μιας έντονης σοβινιστικής πολιτικής. Ο ελληνικός εθνικιστικός λόγος, που δομικά αποκλείει τους μειονοτικούς, είναι τώρα απολύτως νόμιμος και εκφράζεται ανεπιφύλακτα, ενώ είναι διάχυτη η εκτίμηση ότι το μειονοτικό ζήτημα αποτελεί έκφανση του «Τουρκικού κινδύνου» και πρέπει να αντιμετωπιστεί δραστικά. Στην *Ελλάδα Ελλήνων Χριστιανών*, οι Τούρκοι μουσουλμάνοι δεν έχουν θέση

Πρώτο μέτρο που παίρνει η ελληνική κυβέρνηση εναντίον της μειονότητας είναι η απαγόρευση σε μειονοτικούς να αγοράζουν γη και ακίνητα - ενώ ταυτόχρονα ενισχύονται οι χριστιανοί, με δάνεια σκοπιμότητας από την Αγροτική Τράπεζα, για να αγοράζουν γη και ακίνητα που ανήκαν σε μειονοτικούς. Η πίεση στους μειονοτικούς συνεχίζεται (σύντομα μετατρέπεται σε εξόφθαλμη ουσιαστική απαγόρευση), με τα προσκόμματα που άρχισαν να φέρνουν οι αρχές, στην έκδοση αδειών για χτίσιμο ή επισκευή σπιτιού, στην έκδοση αδειών για λειτουργία καταστήματος, στην έκδοση αδειών οδήγησης αυτοκινήτου και τρακτέρ, στην χορήγηση δανείων και πιστώσεων, ενώ παράλληλα αρχίζουν να γίνονται συστηματικότερες οι στερήσεις της ελληνικής ιθαγένειας από μειονοτικούς.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η πολιτική για την μειονότητα δεν είναι δημοσίως διακηρυγμένη και γνωστή, δεν έχει στη βάση της νόμους αλλά αποφάσεις, και διεκπεραιώνεται μέσα από μια σειρά απόρρητης αλληλογραφίας και ειδικών οδηγιών.

²¹ Τα άρθρα υπογράφει ο τότε σχετικά άγνωστος, νέος δημοσιογράφος - αργότερα υφυπουργός εξωτερικών - Γιάννης Καψής. Aarbakke, 2000

Τα μέτρα αυτά, που έχουν άμεσες αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική ζωή της μειονότητας, σχεδιάζονται και εφαρμόζονται με κύριο στόχο να οδηγήσουν σε μετανάστευση τα μέλη της μειονότητας, και ειδικότερα εκείνα που βρίσκονται ιδεολογικά κάτω από τουρκική επιρροή.²²

Από τα μέτρα και τις οχλήσεις διαφεύγουν ελάχιστοι μειονοτικοί, κατά κανόνα άτομα που έχουν αποδειγμένα καλές σχέσεις με τις αρχές, ενώ το σύνολο των μουσουλμάνων βλέπει ότι, για πρώτη φορά, το κράτος τους αντιμετωπίζει συστηματικά με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που αντιμετωπίζει τους χριστιανούς γείτονές τους.

Η συμπεριφορά αυτή της Ελλάδας έχει άμεσες επιδράσεις στα εσωτερικά της μειονότητας. Τα μέτρα συσπειρώνουν και ομογενοποιούν (επί το “τουρκικότερο” και εθνικιστικότερο) τους μειονοτικούς και επιτρέπουν στη Τουρκία να εμφανίζεται, και να επιχειρεί να παρέμβει, ως μητέρα-πατρίδα και προστάτης.²³

3.4. Περίοδος 1974 – 1981.

Το 1974, η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο, σηματοδοτεί την έναρξη μιας περίπου εξάμηνης περιόδου εξαιρετικά έντονων πιέσεων εις βάρος των μειονοτικών. Ο ελληνικός εθνικισμός, κινούμενος στα πλαίσια της λογικής περί «συλλογικής ευθύνης» (σε επίπεδο έθνους), θεωρεί τη μειονότητα περίπου συνυπεύθυνη για όσα συμβαίνουν στη Κύπρο, και ασκεί στα μέλη της τρομοκρατία, με αποτέλεσμα μεγάλος αριθμός μειονοτικών να εγκαταλείπει τη Θράκη και να καταφεύγει στη Τουρκία.

Τα πιεστικά μέτρα εναντίον της μειονότητας συνεχίζονται αμείωτα και μετά την πτώση της χούντας²⁴. Η μειονότητα, μετά τα γεγονότα στη Κύπρο, είναι ακόμα περισσότερο ανεπιθύμητη. Έτσι, οι περιορισμοί σχετικά με την έκδοση αδειών συνεχίζονται, ενώ κατά τις εκλογές του 1974, υπάρχει κίνηση που επιδιώκει να στερήσει από τους μειονοτικούς τη δυνατότητα εκπροσώπησης στο εθνικό κοινοβούλιο, που είναι συστηματική και αδιάλειπτη από το 1921.²⁵

²² Τρουμπέτα 2001

²³ Νοταράς, 1995

²⁴ Παρά τις σαρωτικές αλλαγές που έγιναν με τη μεταπολίτευση σε όλο τον κρατικό μηχανισμό, φαίνεται πως, όσον αφορά στα μειονοτικά, ο σκληρός πυρήνας που χειριζόταν το θέμα – σε συνεργασία με ένα ευρύτερο κύκλο «συνεργατών», τον οποίο ο μειονοτικός διανοούμενος Ιμπράμ Ονσοόνου, χαρακτηρίζει ως παρακράτος (εφ, Trakya'nın Sesi, Κομοτηνή, φ. 547/11.04.1996. Το παραθέτει ο Aarbakke, 2000: 203) – παρέμεινε ή, αν άλλαξε, διατήρησε την πολιτική των προκατόχων του.

²⁵ 7.000 χριστιανοί του Ν. Ροδόπης, καταθέτουν στα μεγάλα κόμματα ενυπόγραφο αίτημα να μην συμπεριλάβουν μουσουλμάνους υποψήφιους στα ψηφοδέλτιά τους (οπότε οι μειονοτικοί θα υποχρεωνόταν να κατέλθουν με ανεξάρτητους συνδυασμούς που πρακτικά δεν είχαν πιθανότητες επιτυχίας) ενώ ταραχές σημειώνονται στην Κομοτηνή, όταν το 1975 ο νέος δήμαρχος Κομοτηνής Α. Στογιαννίδης, εκλέγεται συγκεντρώνοντας σημαντικό αριθμό μειονοτικών ψήφων.

Την περίοδο αυτή, και παράλληλα με την ελληνική δράση περί την μειονότητα, ξεκινά, από υποστηρικτές των τουρκικών συμφερόντων, μία διεθνής εκστρατεία, με στόχο την προβολή, στη διεθνή κοινή γνώμη, της θέσης ότι στην ελληνική Θράκη υπάρχει μια τουρκο - μουσουλμανική κοινότητα η οποία καταπιέζεται από την ελληνική διοίκηση. Μέρος της κίνησης αυτής αποτελεί και η ίδρυση, με την σαφή ενθάρρυνση της Άγκυρας, συλλόγων Τούρκων της Δυτικής Θράκης, στη Τουρκία και σε διάφορες χώρες της Ευρώπης, με στόχο τη διεθνοποίηση του θέματος.²⁶

3.5. Περίοδος 1981 - 1988

Η στάση της πολιτείας απέναντι στη μειονότητα παραμένει σε μεγάλο βαθμό ίδια και κατά τη δεκαετία του 1980, επί κυβερνήσεως ΠΑΣΟΚ, αν και κατά την πρώτη περίοδο διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, η συνολικότερη βελτίωση των σχέσεων κράτους-πολίτη και ο γενικότερος εκδημοκρατισμός της ελληνικής κοινωνίας, φαίνεται να επηρεάζουν και την μειονοτική πολιτική.

Και κατά την περίοδο αυτή εξακολουθούν να υπάρχουν περιορισμοί στην αγορά ακινήτων, στην κατασκευή και επισκευή οπιτιών και στην έκδοση αδειών οδήγησης τρακτέρ και επαγγελματικών οχημάτων, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των μειονοτικών ζητημάτων εξακολουθεί να χειρίζεται το Υπουργείο Εξωτερικών μέσω των τοπικών του αξιωματούχων στη Κομοτηνή και στη Ξάνθη.

Η περίοδος αυτή είναι σημαντική τόσο σε επίπεδο πολιτικής συνειδητοποίησης όσο και δράσης της μειονότητας, και σηματοδοτείται από μια σειρά κινητοποιήσεις. Το 1982, μια απόπειρα της ελληνικής πολιτείας να αποσπάσει από μειονοτικούς γη της οποίας το ιδιοκτησιακό καθεστώς παρουσιαζόταν ασαφές, γίνεται αφορμή για τη πρώτη μαζική και μεγάλης κλίμακας διαμαρτυρία μειονοτικών,²⁷ ενώ μια από τις πιο σημαντικές και προβεβλημένες κινητοποιήσεις της μειονότητας κατά τη δεκαετία του 1980, είναι ο αγώνας για την αναγνώριση των πανεπιστημιακών τίτλων που αποκτούσαν οι μειονοτικοί από πανεπιστήμια της Τουρκίας.²⁸

²⁶ Αλεξανδρής, 1988.

²⁷ Μια δεύτερη μαζική διαμαρτυρία μειονοτικών, με αφορμή νέες απαλλοτριώσεις γης (που στο μεγαλύτερο μέρος της ανήκε σε μειονοτικούς, για τη δημιουργία πανεπιστημιούπολης κοντά στη Κομοτηνή), στις αρχές του 1983, τελικά δεν πραγματοποιείται.

²⁸ Τα άτομα που πλήττονταν από το κυβερνητικό μέτρο της μη αναγνώρισης των πτυχίων τους άρχισαν ένα συστηματικό αγώνα και στις 8 Φεβρουαρίου 1987 έκαναν πορεία στο κέντρο της Κομοτηνής. Νέα πορεία, σε συνδυασμό με άλλες ενέργειες, έγινε στις 16 Ιουνίου 1987, ενώ στις 24 Μαΐου 1988, οι πληττόμενοι από τη στάση του ΔΙΚΑΤΣΑ προχώρησαν σε απεργία πείνας.

Η κινητοποίηση αυτή των μειονοτικών - που μπορεί να θεωρηθεί η πιο σύγχρονη μορφή πολιτικής κινητοποίησης της μειονότητας, καθώς οι διαμαρτυρόμενοι προσέγγισαν το θέμα ως ζήτημα στέρξης πολιτικών δικαιωμάτων από Έλληνες πολίτες - παίρνει μεγάλη δημοσιότητα και κερδίζει τη συμπάρασταση σημαντικού αριθμού πλειονοτικών, οι οποίοι συντάσσονται με τους διαμαρτυρόμενους, θεωρώντας την κρατική συμπεριφορά απέναντι στη συγκεκριμένη ομάδα ως προφανή αδικία. Παράλληλα όμως, κινητοποιεί και συγκεκριμένες αντιμειονοτικές δυνάμεις.²⁹

Ως μέρος των μειονοτικών διεκδικήσεων/ κινητοποιήσεων κατά τη δεκαετία του 1980, μπορεί να θεωρηθεί και το ζήτημα εκλογής μουφτή.³⁰

Κατά την περίοδο αυτή, κίνηση πίεσης της μειονότητας εκ μέρους της ελληνικής πολιτείας με ιδιαίτερη σημασία σε συμβολικό επίπεδο, αποτελεί η απαγόρευση χρήσης των όρων «Τουρκικός» από ονομασίες μειονοτικών ενώσεων, τον Νοέμβριο του 1983. Η συγκεκριμένη κίνηση θορυβεί ιδιαίτερα τη μειονότητα, η οποία φοβάται ότι την άρνηση ύπαρξης Τούρκων στη Θράκη θα ακολουθήσει η άρνηση ύπαρξης μουσουλμάνων στη Θράκη - πιθανόν κατ' αναλογία όσων είχαν συμβεί με τη τουρκική μειονότητα της Βουλγαρίας.

Η πρώτη αντίδραση της μειονότητας, όταν το θέμα τελεσιδικεί στον Άρειο Πάγο, τον Ιανουάριο του 1988, είναι μια πορεία διαμαρτυρίας, με την συμμετοχή σχεδόν 5.000 ατόμων στην Κομοτηνή, στις 26.01.1988. Η προετοιμασία μιας δεύτερης μεγαλύτερης διαδήλωσης προκαλεί μεγάλη ανησυχία στις αρχές, καθώς μάλιστα αντιμειονοτικοί κύκλοι, υπό την ηγεσία του Μητροπολίτη Μαρωνείας και Κομοτηνής Δαμασκηνού, απειλούν με αντιδιαδήλωση³¹. Τελικά, η διαδήλωση των μειονοτικών πραγματοποιείται στην Κομοτηνή, στις 29 Ιανουαρίου 1988, και είναι μαζική και μαχητική, με συγκρούσεις και ελαφρούς τραυματισμούς μειονοτικών διαδηλωτών και αστυνομικών. Το θέμα λαμβάνει μεγάλη δημοσιότητα ενώ η κυβέρνηση προσπαθεί να υποβαθμίσει το γεγονός.

²⁹ Aarbakke, 2000

³⁰ Το 1985, συγκεκριμένοι μειονοτικοί κύκλοι δεν αποδέχτηκαν το διορισμό νέου μουφτή Κομοτηνής και προέβησαν σε άτυπη εκλογή ατόμου της αρεσκείας τους. Ανάλογα συνέβησαν και στη Ξάνθη. Έτσι, σήμερα οι Νομοί Ξάνθης και Κομοτηνής διαθέτουν από δύο μουφτήδες. Ένα διορισμένο από το ελληνικό κράτος (όπως πάντα μέχρι σήμερα γινόταν και από τον συγκεκριμένο χώρο θεωρείται θεμιτό, καθώς ο μουφτής είναι ανώτερος δημόσιος υπάλληλος με δικαστικές αρμοδιότητες) και ένα εκλεγμένο, που σαφώς απολαμβάνει τη συμπάθεια της Τουρκίας. Οι εκλεγμένοι μουφτήδες δεν αναγνωρίζονται από το ελληνικό κράτος και έχουν επανειλημμένα καταδικαστεί για αντιποίηση αρχής.

³¹ Η διαδήλωση που σχεδίαζε η μειονότητα και φυσικά ήταν ένας νόμιμος τρόπος για να εκφράσει τα παράπονά της στα πλαίσια της δημοκρατίας, προκάλεσε ανησυχία σε πολλούς κύκλους. Τόσο σε μεγάλο αριθμό πλειονοτικών σοβινιστών, που κινούνταν υπό την ηγεσία ενός μητροπολίτη (δηλαδή του παραδοσιακού απολυταρχικού αρχηγού της εθνο - ομολογιακής ομάδας σε προεθνικό πλαίσιο), όσο και στις πολιτικές αρχές που πιθανώς επιθυμούσαν να αποφύγουν κάθε δημοσιότητα που θα μπορούσε αποκαλύψει κάποιες από τις σκανδαλώδεις πλευρές της μειονοτικής πολιτικής. Επισημαίνουμε ότι η έκβαση της αντιπαράθεση μειονοτικών πλειονοτικών, στα πλαίσια του δια - εθνο(στ)ικού ανταγωνισμού στις μικροκοινωνίες των χωριών και των πόλεων της Θράκης, είχε για όλους μεγάλη σημασία σε συμβολικό επίπεδο. Κάθε πλευρά ήθελε να δείξει τη δύναμή της και να απειλήσει τον αντίπαλο ότι «θα τον βάλει στη θέση του» (Aarbakke, 2000: 348).

3.6. Περίοδος 1988 - 1991

Η περίοδος 1988 - 1991 μπορεί να χαρακτηριστεί ίσως ως η σημαντικότερη στη ιστορία των σχέσεων μειονότητας και πολιτείας, κυρίως λόγω των έντονων αντιπαραθέσεων, σε βαθμό σύγκρουσης, που είχαν ως αποτέλεσμα να οδηγηθεί τελικά το ελληνικό κράτος σε αλλαγή πολιτικής.

Αρχή της περιόδου αυτής αποτελεί η μεγάλη κινητοποίηση της μειονότητας για στήριξη του υπόδικου, ανερχόμενου τότε, μειονοτικού ηγέτη, Αχμέτ Σαδίκ, κατά την εκδίκαση των υποθέσεων του (κατηγορούνταν για συκοφαντική δυσφήμιση, διασπορά ψευδών ειδήσεων και πλαστογραφία), τον Ιούνιο και, κυρίως, τον Δεκέμβριο του 1988. Κατά τις κινητοποιήσεις αυτές γίνεται για πρώτη φορά εμφανώς ορατή η παρουσία και η δράση της Τουρκίας.

Συνέχεια των γεγονότων του 1988 (διαδηλώσεις στην Κομοτηνή και δίκες Α. Σαδίκ), κύριο χαρακτηριστικό των οποίων υπήρξε η μεγάλη ένταση, αποτελεί η κάθοδος ανεξάρτητων μειονοτικών συνδυασμών στις εκλογές της 18ης Ιουνίου 1989.

Οι ανεξάρτητοι υποψήφιοι και ιδιαίτερα ο Α. Σαδίκ, τυγχάνουν συστηματικής υποστήριξη από την Τουρκία και προβάλλονται έντονα από την τουρκική τηλεόραση και ραδιόφωνο - που παρακολουθούν ανελλιπώς καθημερινά όλοι οι μειονοτικοί. Κινούνται τονώνοντας το τουρκικό εθνικό αίσθημα και, εκμεταλλεζόμενοι την πικρία και τον θυμό που προκαλούσε στους μειονοτικούς όλα αυτά τα χρόνια η συγκεκριμένη αντιμετώπισή τους από την ελληνική πολιτεία, δημιουργούν πόλωση και αποκτούν πολλούς και ένθερμους υποστηρικτές³².

Η δράση των ανεξάρτητων υποψηφίων, δημιουργεί έντονες ενδομειονοτικές ζυμώσεις, και παράλληλα προκαλεί αντιδράσεις στους κόλπους της πλειονότητας.³³ Τελικά, εκλέγεται ο Α. Σαδίκ.³⁴

Στις επόμενες εκλογές, της 5^{ης} Νοεμβρίου 1989, ο Α. Σαδίκ δεν συμμετέχει, λόγω κάποιου τυπικού κωλύματος που παρουσίαζε η αίτηση συμμετοχής του στον συνδυασμό, και έτσι εκλέγεται στο Ν. Ροδόπης, ο ανεξάρτητος υποψήφιος Ι. Μολλά (Ροντοπλού) του συνδυασμού «Εμπιστοσύνη» ενώ στο Ν. Ξάνθης δεν εκλέγεται κανένας μειονοτικός βουλευτής.

³² Παράλληλα όμως, η δράση τους γίνεται αντικείμενο έντονης κριτικής από μετριοπαθείς μειονοτικούς παράγοντες, που παρατηρούν ότι οι ανεξάρτητοι υποψήφιοι κινούνται χωρίς πολιτικό πρόγραμμα και με τη δράση τους, ουσιαστικά και μακροπρόθεσμα, βλάπτουν τα συμφέροντα της μειονότητας.

³³ Η «επιτροπή αγώνα χριστιανών Ν. Ροδόπης», υπό την ηγεσία του Μητροπολίτη Δαμασκηνού, διαδήλωσε στη Μητρόπολη Κομοτηνής, στις 14 Ιουνίου, ενάντια στη κάθοδο ανεξάρτητων μειονοτικών συνδυασμών. Παράλληλα, αντιδράσεις υπήρξαν και από τις αρχές, που επιχειρούσαν να παρεμποδίσουν τον προεκλογικό αγώνα των υποψηφίων αυτών με παραδοσιακές απολυταρχικές μεθόδους, όπως παρεμβολές στις αναμεταδόσεις των τουρκικών ΜΜΕ, απαγόρευση εισόδου των ανεξάρτητων υποψηφίων στην επιτηρούμενη ζώνη, εξαντλητικούς ελέγχους των οχημάτων των υποψηφίων από την τροχαία κ.α.

³⁴ Με τον ανεξάρτητο συνδυασμό του Ν. Ροδόπης "Güven" (Εμπιστοσύνη), ενώ με τον ανεξάρτητο συνδυασμό Ν. Ξάνθης "İkbal" (Επιτυχία/ σταδιοδρομία) δεν εκλέγεται ανεξάρτητος μειονοτικός βουλευτής.

Καθώς μάλιστα, στην σύνθεση της Βουλής που προέκυψε από τις εκλογές, κανένα κόμμα δεν έχει απόλυτη πλειοψηφία, εμφανίζεται η πιθανότητα σχηματισμού κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ-ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ με τη στήριξη του Ι. Μολλά (Ροντοπλού), που από πάρα πολλούς θεωρείται όργανο της Άγκυρας. Σε αυτή την προοπτική υπάρχουν πολλές επιφυλάξεις και αντιδράσεις από όλα τα κόμματα³⁵, και τελικά - και για πολλούς άλλους λόγους - σχηματίζεται κυβέρνηση συνασπισμού, υπό τον Ξ. Ζολώτα και με τη συμμετοχή όλων των κομμάτων και τεχνοκρατών, που δεν έχει την ανάγκη στήριξης από τον ανεξάρτητο μειονοτικό βουλευτή.³⁶

Ορόσημο της περιόδου αυτής αποτελεί η προσαγωγή σε δίκη των Α. Σαδίκ, Ι. Σερίφ και Ι. Μολλά (Ροντοπλού) - ο οποίος και εξαιρείται τελικά λόγω βουλευτικής ασυλίας - στις 25 Ιανουαρίου 1990, με τις κατηγορίες της συκοφαντικής δυσφήμισης, της διασποράς ψευδών ειδήσεων, της πρόκλησης των πολιτών σε διχόνοια και της διατάραξη κοινής ειρήνης. Φαίνεται πως πρόκειται για μια πολιτική απόφαση με προφανή στόχο να «συνετίσει» τη μειονότητα και να κάμψει το αγωνιστικό φρόνημα των υποδίκων.³⁷

Κατά την τετραήμερη εκδίκαση της υπόθεσης, στην Θράκη δημιουργείται μεγάλη ένταση, καθώς η μαζική παρουσία μειονοτικών στη δίκη, εκλαμβάνεται από πολλούς πλειονοτικούς ως απόπειρα επίδειξης δύναμης. Η ένταση αυτή αυξάνεται κατακόρυφα από τον θάνατο τραυματισμό ενός χριστιανού από ένα μουσουλμάνο, μέσα στο νοσοκομείο της Κομοτηνής, και από την απόφαση της ηγεσίας της μειονότητας να γιορτάσει την επέτειο των γεγονότων του 1988.

Έτσι, το απόγευμα της 29ης Ιανουαρίου 1990, και ενώ πολλοί μειονοτικοί έχουν συγκεντρωθεί σε κεντρικό τζαμί της Κομοτηνής για τέλεση επετειακής θρησκευτικής λειτουργίας (menlit), μια μεγάλη ομάδα πλειονοτικών προβαίνει σε βίαιη διαδήλωση και αρχίζει να καταστρέφει καταστήματα ιδιοκτησίας μειονοτικών. Υπάρχουν σημαντικές καταστροφές - που συνοδεύονται από λεηλασίες - και αρκετοί ελαφροί τραυματισμοί.

Τα γεγονότα στη Κομοτηνή αποτελούν αφορμή για δημοσιοποίηση (σε διεθνές επίπεδο) του μειονοτικού προβλήματος και στέκονται αφορμή για να αναρωτηθούν πολλοί σημαίνοντες πολιτικοί στη Αθήνα, τι ακριβώς συμβαίνει στη Θράκη. Έτσι, στις 31 Ιανουαρίου 1990, συγκαλείται στην Αθήνα σύσκεψη υπό την προεδρία του Πρωθυπουργού Ξ. Ζολώτα, και με την συμμετοχή των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων που συμμετείχαν στην κυβέρνηση (Κ. Μητσοτάκης - Ν.Δ., Α. Παπανδρέου - ΠΑΣΟΚ και Χ. Φλωράκης - ΣΥΝ), παρουσία και των

³⁵ Αλλά και από πλειονοτικούς Θρακιώτες που διαδήλωσαν την αντίθεσή τους στην Κομοτηνή, υπό την ηγεσία του μητροπολίτη Δαμασκηνού.

³⁶ Aarbakke, 2000

³⁷ Η υπόθεση αφορά τη δράση τους ως υποψηφίων του κόμματος «Εμπιστοσύνη», κατά τη προεκλογική περίοδο του Νοεμβρίου 1989. Οι κατηγορούμενοι καταδικάζονται σε 18 μήνες φυλάκιση και 3ετή στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων.

υπουργών Εξωτερικών Κ. Σαμαρά και Εθνικής Αμύνης Τζ. Τζανετάκη, με θέμα τις εξελίξεις στη Θράκη. Εκεί, αποφασίζεται η αλλαγή πολιτικής στο μειονοτικό, και ειδικότερα η *“κατάργηση των διοικητικών οχλήσεων οι οποίες όχι μόνο απεδείχθησαν ατελέσφοροι αλλ’ επέτυχαν αντίθετα αποτελέσματα των επιδιωκόμενων και συνάμα μας εκθέτουν διεθνώς”*.

Αφορμή για νέα αναταραχή αποτελούν οι εκλογές της 8ης Απριλίου 1990, καθώς βασικό ερώτημα αποτελεί το αν και με ποιό τρόπο θα κατέλθουν ανεξάρτητοι μειονοτικοί υποψήφιοι στις επερχόμενες εκλογές.

Ο Α. Σαδίκ, από τις φυλακές Θεσσαλονίκης όπου βρίσκεται υπογράφει ένα κείμενο όπου, μεταξύ άλλων, δήλωνε ότι είναι «Έλληνας πολίτης, μουσουλμάνος στο θρήσκευμα, τουρκικής καταγωγής». Με τη δήλωση αυτή, που την προσυπογράφει και ο Ι. Σερίφ, επιχειρείται να δοθεί η εικόνα κάποιου είδους αναδίπλωσης και, κυρίως, να κατευναστούν τα πνεύματα των πλειονοτικών Θρακιωτών, μέρος των οποίων έχουν πάλι αρχίσει να αναστατώνονται, από τις φήμες ότι οι Σαδίκ και Σερίφ μπορεί να αφεθούν προσωρινά ελεύθεροι.

Το νέο «ανεξάρτητο» μειονοτικό ψηφοδέλτιο ανακοινώνεται με δελτίο τύπου από το Τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών,³⁸ ενώ, σε νέα δίκη στην Πάτρα, η προηγούμενη ποινή φυλάκισης του Α. Σαδίκ μετατρέπεται σε πρόστιμο, πράγμα που του δίνει τη δυνατότητα να συμμετέχει στις επικείμενες εκλογές - και όπου η εκλογή του ήταν προφανώς βέβαιη. Έτσι, κατά τις εκλογές της 08.04.1990, εκλέγονται οι ανεξάρτητοι μειονοτικοί βουλευτές Α. Σαδίκ, με τον συνδυασμό «Εμπιστοσύνη» στην Κομοτηνή, και Α. Φαϊκογλου με τον συνδυασμό «Επιτυχία» στη Ξάνθη - και πάλι με τη συνήθη συστηματική στήριξη της Τουρκίας.³⁹

3.7. Περίοδος 1991 - 1995

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ένα χρόνο μετά τις κυβερνητικές αποφάσεις της 31^{ης} Ιανουαρίου 1990, και ενώ στην εξουσία ήταν πια η Νέα Δημοκρατία με πρωθυπουργό τον Κ. Μητσοτάκη, η κατάσταση στη Θράκη, όσον αφορά την μειονότητα παραμένει περίπου ίδια. Όπως προκύπτει από τις ερωτήσεις και τα υπομνήματα των δύο μειονοτικών βουλευτών, εξακολουθούν να ισχύουν περιορισμοί σε άδειες οικοδόμησης και οδήγησης, εξακολουθούν να υπάρχουν προβλήματα στη μειονοτική εκπαίδευση και στη διαχείριση των βακουφίων ενώ εξακολουθούν να μη δίνονται άδειες για κατασκευές / επισκευές τζαμιών. Οι ορεσίβιοι μειονοτικοί πληθυσμοί εξακολουθούν να ζουν υπό το καθεστώς της επιτηρούμενης ζώνης και κάποιοι μειονοτικοί εξακολουθούν να χάνουν την ελληνική ιθαγένεια βάση του άρθρου 19, ενώ ακόμα δεν έχουν δοθεί αποζημιώσεις για τις καταστροφές της 29^{ης} Ιανουαρίου 1990.

³⁸ Εφημερίδα Το Βήμα, 25.03.1990

³⁹ Aarbakke, 2000

Επιπλέον, οι καθυστερήσεις στις ρυθμίσεις κάποιων εκκρεμοτήτων, κατά τα άλλα κοινών σε όλο τον ελληνικό πληθυσμό, (διανομή κλήρου σε ακτήμονες, αναδασμός, παροχή τηλεφώνου και ρεύματος σε κάποιες περιοχές, πρόστιμα που σχετίζονται με παραβάσεις φορολογικής νομοθεσίας ή παραβιάσεις Κ.Ο.Κ, νομιμοποίηση αυθαιρέτων κ.α.) αποδίδονται από τους μειονοτικούς - που λειτουργούν και σκέπτονται μέσα στο συγκεκριμένο πλέγμα σχέσεων που υπάρχει στη Θράκη - σε πρόθεση της πολιτείας.

Παράλληλα, η ελληνική πολιτεία, κινούμενη στα πλαίσια της παραδοσιακής λογικής αντιμετώπισης του μειονοτικού ζητήματος, προχωρά στις 23.10.1990 στη ψήφιση νέου εκλογικού νόμου που έθετε ως προϋπόθεση για εισαγωγή ενός κόμματος στην ελληνική βουλή την εξασφάλιση του 3% των ψήφων σε πανελλαδικό επίπεδο, αποκλείοντας έτσι, ουσιαστικά, τη δυνατότητα εκλογής ανεξάρτητου μειονοτικού βουλευτή.

Η κίνηση που σηματοδοτεί την εφαρμογή της νέας Ελληνικής πολιτικής πάνω στο μειονοτικό είναι η ομιλία του πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη, στη Ξάνθη, στις 13 Μαΐου 1991. Εκεί, ο Έλληνας πρωθυπουργός, αφού αναγνωρίζει την ύπαρξη αρνητικών διακρίσεων - μιλά για λάθη των κυβερνήσεων στο παρελθόν - θέτει το αποδεκτό πλαίσιο «ταυτότητας» της μειονότητας (μουσουλμανική μειονότητα που αποτελείται από τουρκογενείς, Πομάκους και Τσιγγάνους), δηλώνει ότι το μειονοτικό είναι αυστηρά εσωτερικό ζήτημα της Ελλάδας και τονίζει την αποφασιστικότητα της πολιτείας να διασφαλίσει την ισονομία και ισοπολιτεία για όλους τους κατοίκους της Θράκης, και χριστιανούς και μουσουλμάνους.

Αυτό βέβαια δεν σήμαινε ότι όλα τα προβλήματα θα λυνόταν αυτομάτως. Οι δηλώσεις κινούνται σε επίπεδο προθέσεων (που είναι αμφίβολο αν εκφράζουν το σύνολο των εμπλεκόμενων κρατικών λειτουργών) και δεν διασαφηνίζουν τι ακριβώς πρόκειται να αλλάξει στις σχέσεις μειονότητας - πολιτείας. Αν και έχουν αρχίσει να φαίνονται τα πρώτα σημάδια βελτίωσης (χαλάρωση ελέγχων στις αγοραπωλησίες, αύξηση του αριθμού αδειών οδήγησης και των αδειών για χτίσιμο και επισκευή σπιτιού σε μειονοτικούς, αρχή χορήγησης δανείων κ.α.) δεν φαίνεται πουθενά η ύπαρξη ενός μελετημένου προγράμματος για την συνολική αντιμετώπιση του ζητήματος.

Παράλληλα υπάρχουν έντονες αντιδράσεις από διάφορες ομάδες που βλέπουν ότι τα νέα μέτρα απειλούσαν το μερίδιό τους στην αγορά. Έτσι πλειονοτικοί φαρμακοποιοί - και πολιτεία - φέρνουν σημαντικά προσκόμματα στην αναγνώριση των πτυχιών και παραπέρα, στην έκδοση αδειών ίδρυσης και λειτουργίας φαρμακείων σε μειονοτικούς πτυχιούχους φαρμακευτικής, ενώ ανάλογο ζήτημα προκύπτει όταν δίνεται η πρώτη άδεια ταξί σε μειονοτικό.

Ενδεικτικό στοιχείο του θετικού κλίματος που διαμορφώνεται ένα χρόνο μετά την δημόσια εξαγγελία περί «ισονομίας και ισοπολιτείας», αποτελεί η δήλωση του μουφτή Κομοτηνής Τζεμαλί Μέτσο, ότι η κίνηση Μητσοτάκη άρχισε να δίνει καρπούς. Παράλληλα, κάποιες μικροκαταστροφές (σε μουσουλμανικά νεκροταφεία και φωτιά στο τζαμί της Αλεξανδρούπολης στις 13.10.1993) που αποδίδονται σε ατύχημα, σε προβοκάτσια ή σε αντίποινα ανάλογων ενεργειών σε μνημεία της ελληνορθόδοξης μειονότητας στη Κωνσταντινούπολη, υποβαθμίζονται.⁴⁰

Βέβαια, η αλλαγή πολιτικής δεν έχει μόνο οπαδούς. Πέρα από τους συγκεκριμένους πλειονοτικούς που αντιδρούν, υπήρχαν και κάποιοι μειονοτικοί που επιθυμούν την διατήρηση της ισχύουσας κατάστασης, καθώς τους εξυπηρετούσε πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά. Είναι εμφανές ότι πολλά ηγετικά στελέχη της μειονότητας έχουν σημαντικές αντιρρήσεις για τις διαφαινόμενες εξελίξεις καθώς βλέπουν να κινδυνεύει η θέση τους. Τα άτομα αυτά, αν και έδειχναν ότι παλεύουν εναντίον των διακρίσεων, στην ουσία είναι αντίθετα σε κάθε λύση που θα άλλαζε την ισορροπία δυνάμεων, καθώς φοβούνται ότι μέσα στο νέο σχήμα δεν θα μπορούν πια να έχουν τον ίδιο ρόλο. Έτσι, πολλοί ηγέτες της μειονότητας προσπαθούν να καλλιεργήσουν ένα κλίμα καχυποψίας, ανασφάλειας και δυσπιστίας μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων, ελπίζοντας σε προσωπικά οφέλη και εξασφάλιση της θέσης τους.

Σημαντικές αντιδράσεις υπάρχουν και από τον χώρο των χαρακτηριζόμενων ως «τουρκοδιαίτων», δηλαδή των ποικίλων εκείνων χριστιανών και μουσουλμάνων μεσαζόντων, των οποίων οι αμφιβόλου νομιμότητας αλλά εξαιρετικά κερδοφόρες, «εργασίες» θα περιοριζόταν σημαντικά, ενώ έντονες αντιδράσεις υπήρχαν και από ομάδα πλειονοτικών που αντιτίθενται ιδεολογικά στη νέα κατάσταση. Στους αντιδρώντες θα πρέπει να προστεθούν και τα πολλά εκείνα άτομα που εισέπρατταν ποσά από τα μυστικά κονδύλια του Υπουργείου Εξωτερικών για την αντιμειονοτική, και εν πολλοίς «εθνική», δράση τους.⁴¹

Οι ποικίλοι πλειονοτικοί αντιδρώντες φαίνεται να βρίσκουν κοινή στέγη στην «Επιτροπή Αγώνα» που συγκροτείται υπό την ηγεσία του μητροπολίτη Δαμασκηνού. Η επιτροπή, σε επιστολές που στέλνει σε μεγάλες εφημερίδες, περιγράφει με μελανά χρώματα την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οι χριστιανοί και ζητά τη λήψη μέτρων εναντίον των μουσουλμάνων⁴².

⁴⁰ Aarbakke, 2000

⁴¹ Aarbakke, 2000: 560 - 566.

⁴² Εφ. Μακεδονία, 09.08.1991 και εφ. Καθημερινή, 06.11.1991. Παράλληλα κυκλοφορούσαν επίμονες φήμες - που ποτέ δεν επιβεβαιώθηκαν από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία - ότι «οι μειονοτικοί αγοράζουν τη Θράκη» (με χρήματα του τουρκικού προξενείου της Κομοτηνής). Εκτενέστερη αναφορά στο Συρίγο, 2000.

Κατά την περίοδο αυτή δεν υπάρχει μειονοτικός βουλευτής στο ελληνικό κοινοβούλιο.⁴³

3.8. Περίοδος 1995 - 2000

Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου αποτελεί η ομαλοποίηση της εκπροσώπησης μειονοτικών σε εθνικό επίπεδο, με την επάνοδο Θρακιωτών μουσουλμάνων μειονοτικών βουλευτών στην ελληνική βουλή,⁴⁴ και η - με θεαματικά βήματα - συνέχιση της πορείας άρσης των περιοριστικών μέτρων και διακρίσεων.

Η πολιτική της «ισονομίας και ισοπολιτείας» συνεχίζεται με την κατάργηση της επιτηρούμενης ζώνης (Ξάνθη, 17.05.1995), από τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας Γεράσιμο Αρσένη (κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ με πρωθυπουργό τον Α. Παπανδρέου), κίνηση που προξενεί ιδιαίτερη ικανοποίηση στους αποκλεισμένους μειονοτικούς, και δυσaréσκεια στην Τουρκία ενώ συγκεκριμένοι κύκλοι στη Θράκη επιχειρούν να υπονομεύσουν τη ρύθμιση.⁴⁵

Επόμενο βήμα αποτελεί η κατάργηση του άρθρου 19 του Κώδικα Ελληνική Ιθαγένειας (11.06.1998, κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ, με πρωθυπουργό τον Κ. Σημίτη, και Υπουργό Εξωτερικών τον Γ. Παπανδρέου).

Την περίοδο αυτή λαμβάνεται και το πρώτο μέτρο θετικής διάκρισης υπέρ των μειονοτικών. Με τον νόμο 2341(2:1)/Φ.Ε.Κ. 208/Α/06.10.1995 (της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ, με πρωθυπουργό τον Α. Παπανδρέου και Υπουργό Παιδείας τον Γ. Παπανδρέου) εκχωρείται ποσοστό 0,5% πλέον των υπαρχόντων θέσεων σε Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. σε υποψήφιους φοιτητές που προέρχονται από την μειονότητα. Ο νόμος ψηφίζεται από όλα τα κόμματα εκτός του ΚΚΕ ενώ συναντά μεγάλη αντίδραση από μερίδα πλειονοτικών στη Θράκη.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 φαίνεται πως έχει επέλθει εξομάλυνση στις σχέσεις μεταξύ πολιτείας και μειονότητας, και μια σημαντική βελτίωση στις σχέσεις μεταξύ πλειονοτικών και

⁴³ Στις εκλογές της 10ης Οκτωβρίου 1993, οι ανεξάρτητοι συνδυασμοί «Εμπιστοσύνη» στη Ροδόπη και «Επιτυχία» στη Ξάνθη, κατέρχονται στις εκλογές και συγκεντρώνουν μεγάλο αριθμό μειονοτικών ψήφων. Μάλιστα, ο Α. Σαδίκ του συνδυασμού «Εμπιστοσύνη» στη Ροδόπη, συγκεντρώνει το εκλογικό μέτρο και θα μπορούσε να εκλεγεί, αν δεν υπήρχε το πλαφόν του 3%. Έτσι, και με δεδομένο ότι κανένας μειονοτικός υποψήφιος από τα μεγάλα κόμματα δεν συγκεντρώνει τον απαιτούμενο αριθμό ψήφων, οι μειονοτικοί μένουν χωρίς εκπροσώπηση στη βουλή αυτή.

⁴⁴ Στις εκλογές της 22ης Σεπτεμβρίου 1996, εκλέγονται στη Θράκη 3 μειονοτικοί βουλευτές - πράγμα που είχε να συμβεί από το 1974. Δύο στο Ν. Ροδόπης (Γκαλίπ Γκαλίπ - ΠΑΣΟΚ και Μουσταφά Μουσταφά - ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ) και ένας στο Ν. Ξάνθης (Μπιρόλ Ακίφογλου - ΝΔ). Το γεγονός προκαλεί έντονη δυσφορία σε αντιμειονοτικούς κύκλους, που όμως περιορίζονται σε μερικά διάπυρα άρθρα για το μέγεθος του επερχόμενου κινδύνου, στον τοπικό ελληνόφωνο τύπο. Στις εκλογές της 9ης Απριλίου 2000 εκλέγεται ένας μόνο μειονοτικός βουλευτής στο Ν. Ροδόπης (Γκαλίπ Γκαλίπ - ΠΑΣΟΚ) ενώ ένα χρόνο μετά τις εκλογές, ο Ν. Ροδόπης αποκτά με απόφαση εκλογοδικείου και δεύτερο μειονοτικό βουλευτή (Αχμέτ Μεχμέτ - ΠΑΣΟΚ).το εκλογοδικείο αφαιρεί την έδρα από (χριστιανό) εκλεγέντα βουλευτή, καθώς κρίνει ότι εξελέγη παράνομα, και την αποδίδει στον αμέσως επόμενο σε αριθμό ψήφων υποψήφιο του ίδιου κόμματος, που τύχαινε να είναι μουσουλμάνος.

⁴⁵ Aarbakke, 2000

μειονοτικών, ενώ παράλληλα άρχισε να γίνεται ορατή η μείωση των κοινωνικοοικονομικών διαφορών μεταξύ πλειονοτικών και μειονοτικών, ως συνέπεια της άρσης των περιορισμών.⁴⁶

4. Αφιξη στη Θράκη προσφύγων από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 αρχίζουν να καταφθάνουν και στην Θράκη ελληνικής καταγωγής πρόσφυγες από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ενώ λίγο αργότερα υπάρχει συστηματική και μαζική άφιξη τέτοιων πληθυσμών, στα πλαίσια ενός κρατικού προγράμματος με προφανή και δηλωμένο στόχο την "την τόνωση του ελληνισμού στην περιοχή"

Οι πληθυσμοί που φτάνουν και εγκαθίσταται στην Θράκη προέρχονται στην πλειονότητά τους από περιοχές του Καυκάσου, είναι στην πλειονότητά τους επαρκείς τουρκόφωνοι και έχουν πρόσφατες θλιβερές εμπειρίες σύγκρουσης με μουσουλμανικούς πληθυσμούς,⁴⁷ ενώ παράλληλα, σε κάθε ευκαιρία, αναδεικνύουν την ελληνική τους καταγωγή και πλειοδοτούν σε ελληνικό εθνικισμό - (παρα)δηλώνοντας έτσι ότι κατανοούν τον ρόλο που τους ανατέθηκε. Με αυτή την συμπεριφορά εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους στην Ελλάδα και δείχνουν ότι ανταποκρίνονται στις όποιες υποχρεώσεις αισθάνονται ότι ανέλαβαν, κυρίως σε συμβολικό επίπεδο ("απόδειξη" - προάσπιση ελληνικότητας).

Οι πληθυσμοί αυτοί εγκαθίστανται στην περιοχή, γίνονται αποδέκτες της όποιας κρατικής φροντίδας⁴⁸ - που πάντως δεν αποδίδεται σε φτωχούς ντόπιους χριστιανούς και μουσουλμάνους και προξενεί την δυσαρέσκεια του συγκεκριμένου ντόπιου πληθυσμού - και εντάσσονται στο ηγεμονικό σχήμα της περιοχής, αλλάζοντας αρκετά τις ισορροπίες.

Αντιλαμβάνονται την στήριξη που τους παρέχει το κράτος και τον ρόλο που τους επιφυλάσσει (ενίσχυση του ελληνοχριστιανικού πληθυσμού της περιοχής και συνεπώς πίεση του τουρκομουσουλμανικού). Ταυτόχρονα όμως καταλαβαίνουν καλά ότι είναι υποχρεωμένοι να ζήσουν, χωρίς περιουσία και δίκτυα αλληλοϋποστήριξης, σε μια νέα χώρα και παράλληλα συνειδητοποιούν ότι οι γνώσεις που φέρουν έχουν ελάχιστη ή και καθόλου ανταλλακτική αξία. Έτσι είναι υποχρεωμένοι, τα πρώτα χρόνια τουλάχιστον, να προσβλέψουν για βιοπορισμό προς - και να διεκδικήσουν μερίδιο από -το κομμάτι της εργασιακής πίτας που περιλαμβάνει την "μαύρη" ή χαμηλά αμειβόμενη εργασία, και το οποίο κατέχουν βασικά μειονοτικοί. Με αυτούς λοιπόν πρέπει να συνδιαλεγούν (άλλοτε να συνεργαστούν και άλλοτε να συγκρουστούν) και το κάνουν αποτελεσματικά στα τουρκικά.

⁴⁶ Καραντζόλα και Μπαλτσιώτης, 2001

⁴⁷ "Τούρκους" στο φαντασιακό στη μιλετική λογική των "ρωμιών" αυτών.

⁴⁸ Αφορά κυρίως την εξασφάλιση κατοικίας, με επιδότηση ενοικίου, προσφορά οικοπέδων και σε κάποιες περιπτώσεις και κατοικιών.

Οι αλλαγές που επήλθαν στον τομέα αυτό στην Θράκη από την άφιξη των προσφυγικών πληθυσμών από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης δεν έχει μελετηθεί, και οι εξελίξεις που αναμφίβολα υπήρξαν σε περιοχές που αφορούν τους μελετητές του εθνικισμού δεν έχουν καταγραφεί και ερμηνευθεί.

5. Μειονότητα και αντι-εθνικιστικός λόγος στη Θράκη

5.1 Περίοδος του 1950

Κατά την δεκαετία του 1950 (συγκεκριμένα την περίοδο 1954-1956) εμφανίζονται δύο σημαντικές περιπτώσεις εκφοράς αντι-εθνικιστικού λόγου (ακριβέστερα αντι-εθνικιστικής ρητορικής) εκ μέρους Θρακιωτών μειονοτικών, που στέφεται κατά της Τουρκίας και του τουρκικού εθνικισμού.

Η πρώτη αφορά την καταδίκη των Σεπτεμβριανών⁴⁹ - ουσιαστικά καταδικάζονται εθνικιστικές πρακτικές στο εσωτερικό της Τουρκίας εναντίον της ελληνο-ορθόδοξης μειονότητας - από εξέχοντες Θρακιώτες μουσουλμάνους μειονοτικούς. Όπως φαίνεται,⁵⁰ ο τότε Μουφτής Κομοτηνής Χουσεΐν Μουσταφά, σε συνέντευξη τύπου που δίνει αμέσως μετά τα γεγονότα, αποδοκιμάζει *μετά βδελυγμίας και μεγάλης λύπης τις διαπραχθείσες στην Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη ειδεχθείς πράξεις* αναφερόμενος παράλληλα στις ποικίλες ελευθερίες που απολαμβάνουν οι Θρακιώτες μειονοτικοί και εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη του προς την ελληνική κυβέρνηση. Ανάλογη δήλωση κάνει και ο πρόεδρος της κοινότητας Σατρών (περιοχή της ορεινής Ξάνθης) Αβτζή Ραμαδάν και ο πρόεδρος του σωματείου Ιτιχάντ-ι Ιολάμ (Ένωση Μουσουλμάνων Ελλάδος) Χαφούζ Αλή Ρεσατ - ο μόνος που προβαίνει σε σαφή καταδίκη των συγκεκριμένων πράξεων και του τουρκικού εθνικισμού και κάνει λόγο για καταπάτηση δικαιωμάτων και ελευθεριών⁵¹ - ενώ την λύπη του για τα γεγονότα εκφράζει και ο μουφτής Ρόδου.⁵²

⁴⁹ Πογκρόμ εναντίον των Ελληνοορθόδοξων της Κωνσταντινούπολης (6-7/9/1955), με αφορμή (προβοκατόρικη) έκρηξη βόμβας στο τουρκικό προξενείο Θεσσαλονίκης, στα πλαίσια του ευρύτερου ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού της περιόδου εκείνης λόγω της αύξουσας έντασης στο Κυπριακό. Βλ σχετικά Ηρακλείδη, 2001: 318.

⁵⁰ Δεν μπόρεσα να εντοπίσω τα πρωτότυπα έγγραφα. Τα στοιχεία αντλήθηκαν από δημοσίευμα της εφημερίδας Χρόνος της Κομοτηνής, στις 6/9/05.

⁵¹ Ο Χαφούζ Αλή Ρεσατ μάλλον λέει αυτά που πιστεύει. Ως πιστός μουσουλμάνος και προσηλωμένος στις προεθνικές αξίες, αλλά και ως πολιτικός παράγοντας στο χώρο των συντηρητικών, θεωρεί τις συγκεκριμένες πράξεις ως αποτέλεσμα της υποχώρησης τους θρησκευτικού αισθήματος και των παραδοσιακών αξιών, και δηλώνει σαφώς την πεποίθηση/ εκτίμησή του ότι όλα αυτά συμβαίνουν γιατί οι αξίες της θρησκευτικής κοινότητας υποκαταστάθηκαν στην Τουρκία από αυτές του έθνους. *Είναι γνωστό ότι οι Τούρκοι αρνήθηκαν την θρησκεία του Μωάμεθ και αγκάλιασαν τα δόγματα του Ατατούρκ*, αναφέρει χαρακτηριστικά.

⁵² Σε επίσκεψή του στον μητροπολίτη Ρόδου Σπυριδίωνα, χωρίς, όπως φαίνεται, να προχωρά και σε σαφή καταδίκη. Επισημαίνω ότι οι μουσουλμάνοι της Ρόδου δεν υπάγονται στο ίδιο καθεστώς με τους μουσουλμάνους της Θράκης - δεν υπόκεινται στις ρυθμίσεις της Συνθήκης της Λωζάνης, καθώς τα Δωδεκάνησα έγιναν μέλος της ελληνικής

Η δεύτερη αφορά μια ακολουθία δηλώσεων - αρχίζει το 1954⁵³ και συνεχίζονται έως και το 1956 - σχετικά με πρακτικές του τουρκικού εθνικισμού (που η ελληνική διοίκηση αποδέχεται/ ανέχεται να υπάρχουν⁵⁴) στην ελληνική Θράκη και ουσιαστικά πιέζουν τους συντηρητικούς/ προεθνικούς μειονοτικούς να προσδεθούν στο άρμα του τουρκικού εθνικισμού.

Από την επισκόπηση των σχετικών δηλώσεων⁵⁵ γίνεται και εδώ σαφές ότι, ενώ οι ομιλούντες έχουν πλήρη αντίληψη της κατάστασης, προχωρούν κατά κανόνα σε έκφραση λύπης και παραπόνων και ποτέ σε ρητή καταδίκη του τουρκικού εθνικισμού· προφανώς από φόβο και στα πλαίσια μιας ευρύτερης προσπάθειας τήρησης ισορροπιών. Όλες οι αποδοκιμαστικές δηλώσεις προέρχονται αποκλειστικά από μειονοτικούς που ανήκουν στο συντηρητικό/ προεθνικό και ουσιαστικά αντικεμαλικό χώρο, στηρίζονται σαφώς από την ελληνική διοίκηση, και "προωθούνται" ως αντίπαλο δέος στους εκφραστές (νεο)τουρκικών εθνικιστικών θέσεων στην μειονότητα, που την δεκαετία του 1950 ισχυροποιούνται σημαντικά και κατισχύουν των συντηρητικών/ προεθνικών /παλαιοτούρκων.

Η όλη κίνηση εκφοράς ανεθνικιστικού λόγου από Θρακιώτες μειονοτικούς στα μέσα της δεκαετίας τους 1950 σαφώς αποτελεί τακτικό ελιγμό και όχι σαφή έκφραση επεξεργασμένης (αντι-εθνικιστικής) πολιτικής θέσης. Η διαπίστωση αυτή γίνεται και από σύγχρονο με γεγονότα ανώτατο κρατικό λειτουργό που σε έκθεσή του παρατηρεί ότι *αι διάφοροι σποραδικαί αποδοκιμασίαι των τραγικών γεγονότων ή είναι υποκριτικά ή οφείλονται εις την εναντίον των Κεμαλικών μεταρρυθμίσεων αντιπάθειαν των λεγομένων Παλαιομουσουλμάνων*.⁵⁶

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι καταγγέλλοντες εντοπίζουν το ζήτημα στον χώρο των δικαιωμάτων (ελευθερία θρησκείας και αυτοδιοίκηση στην μειονοτική / κοινοτική εκπαίδευση) εξετάζοντας πάντα το όλο θέμα μέσα από μια μιλλετική/ κοινοτιστική οπτική.

5.2. Περίοδος 1980.

επικράτειας του 1947 - χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι η διοίκηση επιφύλαξε μια σημαντικά διαφορετική μεταχείριση για αυτούς.

⁵³ Με αφορμή την διαταγή του Γενικού Διοικητή Θράκης Γ. Φεσσόπουλου στις 28/1/1954, να αντικατασταθεί ο όρος "Μουσουλμανικός" με τον όρο "Τουρκικός", και έτσι να γίνει "Τουρκικό" αντί για "Μουσουλμανικό" σχολείο, "Τουρκική" αντί για "Μουσουλμανική" κοινότητα κ.λπ.

⁵⁴ Στα πλαίσια μιας αντιφατικής πολιτικής - μάλλον προϊόν διαφορετικών αναγνώσεων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας - που η διοίκηση σε τοπικό επίπεδο συμμαχεί με συντηρητικούς κύκλους, φορείς προεθνικών αντιλήψεων, για να αντιπαλέψει τον τουρκικό εθνικισμό, ενώ σε κεντρικό επίπεδο επιδιώκει/ αποδέχεται μια ελληνοτουρκική προσέγγιση στα πλαίσια του ΝΑΤΟ, αποδεχόμενη ουσιαστικά την προώθηση της τουρκικής εθνικής ιδέας στη μειονότητα με απώτερο σκοπό τον "εκτουρκισμό" των Πομάκων , που ως ολαβόφωνοι εκτιμάται ότι ενδέχεται να αποτελέσουν αγωγό για διάχυση κομμουνιστικής ιδεολογίας στη περιοχή.

⁵⁵ Πλήρης παρουσίαση, πάντα στα πλαίσια μιας ελληνικής εθνοκεντρικής θεώρησης, στον Ανδρεάδη 1956.

⁵⁶ Εμπιστευτική έκθεση με ημερομηνία 29.11.1955 του Α. Παπαευγενίου, Γενικού Επιθεωρητού Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων (έδρα Θεσσαλονίκη) "Περί της γενομένης παρ' αυτού ερεύνης ως προς την Εκπαίδευση της Τουρκικής Μειονότητας Θράκης", σ. 3. Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Καβάλας, Αρχείο Επιθεωρήσεως Ξένων, Τεχνικών και Μειονοτικών Σχολείων Γεν. Διοικήσεως Μακεδονίας, Φ 95.

Στα πλαίσια της γενικότερης (αντι)μειονοτικής πολιτικής που ασκεί η Ελλάδα στη Θράκη κατά τη δεκαετία του 1980, αρχίζει, τον Φεβρουάριο του 1984, η εφαρμογή του μέτρου της μη αναγνώρισης από το ΔΙΚΑΤΣΑ (Διεπιστημονικό Κέντρο Αναγνώρισης Τίτλων Σπουδών Αλλοδαπής) των πτυχίων Θρακιωτών μειονοτικών που έχουν σπουδάσει σε τουρκικά πανεπιστήμια. Και αυτό παρά το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα ιδρύματα έχουν αναγνωριστεί ως ισότιμα, και ότι κατά το παρελθόν τα πτυχία ορισμένων αποφοίτων των συγκεκριμένων πανεπιστημίων έτυχαν αναγνώρισης. Η τακτική που εφαρμόζει το ΔΙΚΑΤΣΑ είναι να υποχρεώνει τους αποφοίτους ορισμένων σχολών (ιατρικών, οδοντιατρικών, κτηνιατρικών, διοίκησης επιχειρήσεων, μηχανικών) να υποβάλλονται σε εξετάσεις, στις οποίες συστηματικά απορρίπτονται - κάποιιοι έφτασαν να δώσουν εξετάσεις 11 φορές το ίδιο μάθημα - ενώ το ίδρυμα αποφεύγει συστηματικά να απαντήσει σε ενστάσεις, προφορικές οχλήσεις και εξώδικα των ενδιαφερομένων.

Έτσι, στις 10/6/1986, 14 πληττόμενοι καταγγέλλουν ως *απάνθρωπη, αυθαίρετη και παράνομη* την τακτική του ΔΙΚΑΤΣΑ και επισημαίνουν ότι το μέτρο τους στερεί το δικαίωμα στη δουλειά και τους καταδικάζει σε ανεργία. Λίγο αργότερα, στις 19/12/1986, 17 πληττόμενοι από το μέτρο μειονοτικοί επιστήμονες καταθέτουν υπόμνημα προς τη βουλή, τον πρωθυπουργό, τους αρχηγούς των κομμάτων, τον Υπουργό Παιδείας, τον Υπουργό Εξωτερικών, το ευρωκοινοβούλιο, επαγγελματικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις, την ΕΦΕΕ, τους πρυτάνεις των ΑΕΙ, την αντιπροσωπεία του ΟΗΕ στην Αθήνα, προς διεθνείς επιστημονικές οργανώσεις και τον τύπο, όπου καταγγέλλουν την πρακτική του ΔΙΚΑΤΣΑ, αναφέροντας μεταξύ άλλων ότι τους δημιουργεί [...] *σοβαρά οικογενειακά, οικονομικά και ηθικά προβλήματα, ενώ ο τόπος μας και ο λαός στερείται ενός επιστημονικού δυναμικού.*

Το ΔΙΚΑΤΣΑ εξακολουθεί να μην απαντά στα υπομνήματα, τις ενστάσεις τα διαβήματα και τα εξώδικα. Σε κάποιες περιπτώσεις περιορίζεται στο να δηλώσει ότι "αρμόδιοι είναι άλλοι", ενώ οι εμπλεκόμενοι υπουργοί τονίζουν την αυτονομία του ΔΙΚΑΤΣΑ και αρνούνται την ύπαρξη οποιαδήποτε δικής τους ανάμιξης.

Τον Ιανουάριο του 1987, τέσσερις βουλευτές του ΚΚΕ (Δαμανάκη, Κάππος, Μαυροδόγλου, Σαχίνης) καταθέτουν ερώτηση (1864/13-1-1987) στους υπουργούς Εξωτερικών και Παιδείας σχετικά με τη λειτουργία του ΔΙΚΑΤΣΑ και *το παλιό πρόβλημα της αναγνώρισης των πτυχίων Ελλήνων υπηκόων που είναι Μωαμεθανοί.* Στο κείμενό τους επισημαίνουν ότι *η εντελώς αυθαίρετη αυτή τακτική που καλύπτεται πλήρως από την κυβέρνηση είναι φανερό ότι στερεί από Έλληνες πολίτες συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα και τους δημιουργεί σοβαρά προβλήματα επιβίωσης (και) δίνει τη δυνατότητα σε σωβινιστικούς κύκλους της Τουρκίας να καλλιεργούν ανθελληνική προπαγάνδα και να παρασύρουν τους ενδιαφερόμενους και τις οικογένειές τους.*

Ο Υπουργός Εξωτερικών Καρ. Παπούλιας απαντά (63/28-1-1987) ότι κατά την εξέταση ουδέποτε υπεισέρχονται άλλοι παράγοντες που αφορούν την προσωπική ζωή των ενδιαφερομένων όπως π.χ. η θρησκεία τους, και επομένως κάθε τέτοιος ισχυρισμός είναι ανυπόστατος και ο Υπουργός Παιδείας Αντ. Τρίτοης απαντά (370/2-2-1987) ότι το ΔΙΚΑΤΣΑ εξετάζει τα πτυχία κατά περίπτωση [...] με κριτήρια καθαρά ακαδημαϊκά [...] χωρίς να λαμβάνει υπ' όψη του προσωπικά στοιχεία τω ενδιαφερομένων όπως π.χ. θρησκεία.

Στις 20 Φεβρουαρίου 1987, 37 γονείς και σύζυγοι πτυχιούχων αποφοίτων πανεπιστημίων Τουρκίας στέλνουν επιστολή-έκκληση προς τον πρωθυπουργό Α. Παπανδρέου, και στις 26 Φεβρουαρίου 1987, 5μελής επιτροπή αγώνα καταθέτει υπόμνημα στο δημοτικό συμβούλιο του δήμου Κομοτηναιών καταγγέλλοντας την πρακτική του ΔΙΚΑΤΣΑ (ουσιαστικά την κρατική μειονοτική πολιτική). Το υπόμνημα αναφέρει ότι *Η τακτική αυτή του ΔΙΚΑΤΣΑ και των αρμοδίων, πέρα από τα σοβαρότατα οικονομικά, οικογενειακά και κοινωνικά προβλήματα, μας δημιουργεί και ηθικά προβλήματα γιατί μας στερεί το ιερό δικαίωμα της εργασίας, μας στερεί το δικαίωμα να προσφέρουμε τις γνώσεις και τις υπηρεσίες μας για το καλό της πατρίδας μας, του τόπου και του λαού, και ζητά το θέμα να εισαχθεί στο δημοτικό συμβούλιο προς συζήτηση και έκφραση συμπαράστασης.*

Τον Μάιο του 1987 με αίτησή τους στο Σ.Τ.Ε. οι πληττόμενοι στρέφονται νομικά κατά του ΔΙΚΑΤΣΑ (αίτηση ακύρωσης αποτελεσμάτων γραπτών εξετάσεων), ενώ στα τέλη Μαΐου, και μετά από πρόσκληση του Συλλόγου Επιστημόνων Μειονότητας Δ. Θράκης, γίνεται ευρεία σύσκεψη φορέων της περιοχής και εκδίδεται ψήφισμα - υπογράφεται από τις νεολαίες όλου του πολιτικού φάσματος - όπου υιοθετείται η ρητορική του υπομνήματος της 26/2/1987 και ζητείται αναγνώριση των πτυχίων.

Η επιχειρηματολογία και φρασεολογία που εισάγει η επιτροπή αγώνα των πληττόμενων Θρακιωτών μειονοτικών αποφοίτων πανεπιστημίων Τουρκίας, τελικά υιοθετείται από όλους όσους τους συμπαρίστανται κατά τις κινητοποιήσεις τους. Η στάση του ΔΙΚΑΤΣΑ χαρακτηρίζεται ως αυθαίρετη, απάνθρωπη, αδικαιολόγητη και αντιδημοκρατική και η κυβέρνηση θεωρείται ότι επιδεικνύει αδιαφορία και ανοχή.

Η ίδια ρητορική υιοθετείται και σε δεύτερο ανάλογο ψήφισμα συμπαράστασης που υπογράφουν "μαζικοί φορείς" της περιοχής (τώρα αποκλειστικά οι προσκείμενοι στην αριστερά) μετά από έντονες κινητοποιήσεις (συλλήψεις διαδηλωτών στις 15/6/87 και πικετοφορία στις 17/6/1987 στην Κομοτηνή. Το κείμενο προσυπογράφουν 25 δημοτικοί σύμβουλοι και κοινοτάρχες της περιοχής (όλοι μειονοτικοί) και 1 εν ενεργεία και 5 πρώην Θρακιώτες βουλευτές (όλοι μειονοτικοί).

Σε επιστολή που στέλνουν οι πληττόμενοι στον Υπουργό Παιδείας στις 13/2/1988, μιλούν για *στέρξη συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων τους*. Τη συγκεκριμένη φρασεολογία και επιχειρηματολογία χρησιμοποιεί στη συνέχεια σε ερώτησή του (23/2/88) προς τον Υπουργό Παιδείας ο βουλευτής της Ελληνικής Αριστεράς Αντώνης Μπριλλάκης. Σε ανακοίνωση που εκδίδουν τον Μάιο του 1988 κάνουν λόγο για *τακτική διακρίσεων [...] που ουσιαστικά δημιουργεί προβλήματα δημοκρατίας και ισονομίας* και προχωρούν σε απεργία πείνας (24/5/1988 - 13/6/1988). Στις κινητοποιήσεις αυτές συμπαρατάσσει εκφράζουν όλοι οι μειονοτικοί δημοτικοί άρχοντες της Θράκης (κανένας πλειονοτικός!) και διάφοροι συνδικαλιστικοί φορείς και 2.000 άτομα από όλη την Ελλάδα που πρόσκεινται στην αριστερά.

Η τακτική της μη αναγνώρισης των πτυχίων που απέκτησαν Θρακιώτες μειονοτικοί από τουρκικά πανεπιστήμια κατά την περίοδο 1984-1988, αποτελεί τμήμα της ευρύτερης μειονοτικής πολιτικής της περιόδου εκείνης που έχει ως στόχο την παρεμπόδιση δημιουργίας μιας νέας μειονοτικής ελίτ, αποτελούμενης από επιστήμονες (και όχι από γαιοκτήμονες και θρησκευτικούς άρχοντες όπως στο παρελθόν) που έχουν σπουδάσει στην Τουρκία, και της οποίας η ισχυροποίηση και η μελλοντική παρουσία και δράση στη Θράκη (εκτιμάται ότι) θα αποτελέσει σημαντική απειλή για τα εθνικά συμφέροντα.

Αν και είναι απολύτως σαφές ότι διώκονται λόγω της εθν(στ)ικής τους ταυτότητας και της ενδεχόμενης σχετικής μελλοντικής πολιτικής τους δράσης - δηλαδή με κριτήρια εθνικιστικά - οι πληττόμενοι αποφεύγουν την παραμικρή σχετική αναφορά στο διεκδικητικό τους πλαίσιο. Κρατώντας αποστάσεις και από το πελατειακό σύστημα, είτε γιατί δεν το εμπιστεύονται είτε γιατί έχει αποδειχθεί αναποτελεσματικό, αναπτύσσουν ένα σύγχρονο πλαίσιο διεκδίκησης που επικεντρώνεται στην καταγγελία του κράτους για παραβίαση συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και στη δημοσιοποίηση, κάποτε και διεθνοποίηση, του ζητήματος. Οι συγκεκριμένες επιλογές μάλλον συνδέονται με το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς βρίσκονται πολιτικά στο χώρο της αριστεράς και κάποιος έχει αναπτύξει και δράση· γι' αυτό άλλωστε επικεντρώνονται στο δικαίωμα στην εργασία και αναφέρονται σε (ένα) λαό και (μία) πατρίδα.

Δεν έχουν καθαρό και δομημένο αντι-εθνικιστικό λόγο, είτε γιατί δεν έχουν τα απαιτούμενα πολιτικά και θεωρητικά εργαλεία για να τον συγκροτήσουν είτε διότι εκτιμούν ότι σε ένα τέτοιο πλαίσιο δεν μπορούν να συγκροτηθούν συμμαχίες με ευρύτερους πολιτικούς και κοινωνικούς χώρους. Παράλληλα, δεν αναγιγνώσκουν τα όσα υφίστανται αυτοί ως εκφάνσεις μίας, σχεδιασμένης και συμπαγούς κρατικής πολιτικής - θεωρούν ότι το ΔΙΚΑΤΣΑ αυθαιρετεί και η κυβέρνηση απλώς ανέχεται την αυθαιρεσία - είτε γιατί αδυνατούν να έχουν μια τέτοια θεώρηση, είτε γιατί φοβούνται να αντιπαρατεθούν ευθέως με το κράτος.

Στη συγκεκριμένη περίοδο είναι σαφές ότι η διοίκηση, και ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης,⁵⁷ θεωρεί την συγκεκριμένη ομάδα στενά συνδεδεμένη με την τουρκική εθνική ιδεολογία και (δυνάμει) όχημα για την προώθηση των τουρκικών επιδιώξεων στη Θράκη. Οι ίδιοι όμως οι πληττόμενοι Θρακιώτες μειονοτικοί τηρούν αποστάσεις από την Τουρκία και φροντίζουν συστηματικά ώστε η διεκδίκηση και οι κινητοποιήσεις τους να μη συνδεθούν με τις εξελίξεις στη Θράκη και στα ελληνοτουρκικά της περιόδου εκείνης (έκρηξη βόμβας σε τζαμί της Κομοτηνής - επίσκεψη του Τούρκου Υπ.Εξ. Μ. Γιλμάζ στην Ελλάδα).⁵⁸

5.3. Περίοδος 1990-2000

Παράλληλα με την τελευταία φάση των κινητοποιήσεων των Θρακιωτών μειονοτικών αποφοίτων τουρκικών πανεπιστημίων για την αναγνώριση των πτυχίων τους, ξεκινά - συστηματοποιείται κατά τη δεκαετία του 1990 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα - ένας άλλος κύκλος κινητοποιήσεων και διεκδικήσεων από Θρακιώτες μειονοτικούς, που καταγγέλλει την ελληνική αντι-μειονοτική/ εθνικιστική πολιτική της διοίκησης για μια σειρά από ζητήματα, και έτσι παράγει αντι-εθνικιστικό λόγο.

Στην "Έκθεση της Ειδικής Επιτροπής που αφορά τα προβλήματα της Παιδείας της Τουρκικής Μειονότητας στη Δυτική Θράκη",⁵⁹ που υπογράφουν τα προεδρεία της Ένωση Τούρκων Διδασκάλων Δυτικής Θράκης και του Συλλόγου Επιστημόνων Μειονότητας Δ. Θράκης (12 Δεκεμβρίου 1987) η Ελλάδα κατηγορείται για συστηματική παραβίαση, από το 1964 και μετά, των σχετικών διεθνών διμερών (ελληνοτουρκικών) συμφωνιών αλλά και προβλέψεων του εθνικού δικαίου σχετικά με την μειονοτική εκπαίδευση, και ιδιαίτερα του αρ. 40 της Συνθήκης της Λωζάνης που προβλέπει κοινοτική αυτοδιοικούμενη (πρωτοβάθμια) εκπαίδευση.

Οι συντάκτες της έκθεσης ζητούν την ίδρυση δίγλωσσων νηπιαγωγείων, τεσσάρων νέων μειονοτικών γυμνασίων, ενός μειονοτικού επαγγελματικού λυκείου και ενός μειονοτικού λυκείου θηλέων - ουσιαστικά καλύτερη εφαρμογή και επέκταση του ειδικού καθεστώτος που προβλέπεται από σχετική νομοθεσία - ενώ, με στόχο τον εντοπισμό και την ταχύτερη/ αποτελεσματικότερη επίλυση των προβλημάτων, προτείνουν ελληνοτουρκική συνεργασία κατά το πρότυπο παλιότερων μικτών επιτροπών του 1951 και 1968.

⁵⁷ Σχολιαστής τ.69, 10/6/1988, Ελευθεροτυπία, 26/5/1988, 3/6/1988, 30/6/1988

⁵⁸ Ριζοσπάστης, 6/5/1988, 1/6/1988.

⁵⁹ Η έκθεση αναφέρεται σε μια σειρά προβλημάτων που έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση και επιλογή/ διορισμό των μειονοτικών δασκάλων, την κατανομή των μαθημάτων ανά γλώσσα (ελληνική-τουρκική) και τις ώρες των μαθημάτων, τα σχολικά βιβλία, τα μειονοτικά γυμνάσια και λύκεια, τα ιεροσπουδαστήρια κ.λπ. Ο αναγνώστης που δεν είναι εξοικειωμένος με το θέμα της μειονοτικής εκπαίδευσης στη Θράκη μπορεί να βρει μια σύντομη και πυκνή παρουσίαση του ζητήματος στο "Turkish: The Turkish language in education in Greece" που βρίσκεται αναρτημένο στο www.mercator-education.org.

Επισκοπώντας παρατηρούμε ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1980, και στον απόηχο των διεκδικήσεων για αναγνώριση των πτυχίων τουρκικών πανεπιστημίων, η μειονοτική ελίτ προχωρά σε διεκδικήσεις σχετικές με τη μειονοτική εκπαίδευση μέσα από μια ήπια καταγγελία του ελληνικού εθνικισμού και με ρητορική που επικεντρώνεται στο ζήτημα των δικαιωμάτων. Αν και θέτει συχνά ζητήματα που συνδέονται με την (τουρκική) μητρική γλώσσα, αποφεύγει να θέσει το "ακανθώδες" ζήτημα της τουρκικής ταυτότητας (μιλάει για Μειονότητα, μειονοτικούς δασκάλους και μειονοτικά σχολεία) και κάποια στιγμή αναφέρεται στην *πατρίδα μας Ελλάδα*, προφανώς φοβούμενη έντονες αντιδράσεις στις διεκδικήσεις της εκ μέρους του ελληνικού εθνικισμού.

Ωστόσο, αναφερόμενη σε συμφωνίες (που δεν τηρούνται) και όχι σε ανάγκες (που δεν καλύπτονται), ζητώντας η κατάσταση να επανέλθει στην κατάσταση ως είχε προ του 1964 και προτείνοντας (επα)νασούσταση διμερών επιτροπών, η συγκεκριμένη έκθεση ουσιαστικά ορίζει την μειονοτική εκπαίδευση ως ελληνοτουρκικό ζήτημα, και προωθεί μια κοινοτιστική αντίληψη, παραδηλώνοντας διακριτικά μια προνομιακή σχέση με τον τουρκικό εθνικισμό και, δευτερογενώς, την επιθυμία ή την συγκατάνευση της στην προώθηση των τουρκικών στοχεύσεων στην Θράκη.⁶⁰

Σημαντικά διαφορετικός - τόσο σε ύφος όσο και σε περιεχόμενο - είναι ο λόγος που εκφέρει τρία χρόνια αργότερα, το 1990, ο ανεξάρτητος μειονοτικός βουλευτής Α. Σαδικ στο υπόμνημά του "Situation of the Turkish Minority in Western Thrace Greece": διαφοροποίηση εν πολλοίς αναμενόμενη καθώς πρόκειται για κείμενο που απευθύνεται κυρίως σε οργανισμούς του εξωτερικού και έχει συνταχθεί από ένα εν' ενεργεία μειονοτικό πολιτικό, που έχει διωχθεί από την Ελλάδα και απολαμβάνει την αμέριστη συμπαράσταση της Τουρκίας.

Ο Α. Σαδικ, χρησιμοποιώντας έντονα καταγγελτικό λόγο, στέφεται εναντίον της διοίκησης - κατ' επέκταση εναντίον του ελληνικού εθνικισμού - συγκροτεί ένα ερμηνευτικό πλαίσιο, αποδίδει τις (καταπιεστικές) επιλογές του ελληνικού κράτους στην ελληνοτουρκική αντιπαλότητα και στην σχέση που έχει η μειονότητα με το τουρκικό έθνος-κράτος, και θέτει ως πρωταρχικό ζήτημα την αναγνώριση του εθνικού/ τουρκικού χαρακτήρα της μειονότητας.

Εποσημαίνει την ύπαρξη μιας διαρκούς διαδικασίας αποδόμησης και καταστροφής που υλοποιείται από την ελληνική πολιτική με στόχο την απογύμνωση (strip) της μειονότητας από το ιστορικό της παρελθόν και την εθνοτική (ethnic) της ταυτότητα, και καταγγέλλει την

⁶⁰ Για την αντιπαράθεση μεταξύ ελληνικού και τουρκικού εθνικισμού στη Θράκη με επίκεντρο την μειονοτική εκπαίδευση βλ. Μαυρομάτης, 2005, κεφ. 3.2 και 4.7 και Μανρωμάτης, 2003.

ύπαρξη μιας καταπιεστικής πολιτικής με στόχο το ξερίζωμα της μειονότητας από τη Θράκη, αναφερόμενος σε ελληνοποίηση (Hellenization) και αποικισμό (colonization) της Θράκης κατά την περίοδο 1913-1920, και εκχριστιανισμό της ορεινής περιοχής της Θράκης (αναφερόμενος σε οικοδόμηση εκκλησιών, κατά τη περίοδο 1967-1974, σε περιοχές όπου δεν κατοικεί κανένας μουσουλμάνος)

Καταγγέλλει την Ελλάδα για εφαρμογή καταπιεστικής πολιτικής με έμφαση στο ζήτημα απαγόρευσης επίσημης χρήσης του όρου "τουρκικός/ τουρκική" - στην έκθεση πάντα χρησιμοποιεί τον όρο Τουρκο-μουσουλμανική κοινότητα - στο ζήτημα στέρησης ιθαγένειας σε χιλιάδες Θρακιώτες μειονοτικούς (βάσει του άρ.19 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας), στην άρνηση της πολιτείας να αναγνωρίσει τους εκλεγμένους θρησκευτικούς αρχηγούς (μουφτίδες) και να προχωρήσει σε εκλογές για την ανάδειξη διαχειριστικών επιτροπών για τα μουσουλμανικά ευαγή ιδρύματα (βακούφια) και στην άρνησή της να εγκρίνει και να χρηματοδοτήσει επισκευές σε θρησκευτικά ιδρύματα αλλά και σε ιστορικά μνημεία της οθωμανικής περιόδου.

Ιδιαίτερη μνεία κάνει στα εκπαιδευτικά ζητήματα - επικεντρώνεται στα ίδια σημεία με την προαναφερθείσα έκθεση της Ένωσης Τούρκων Διδασκάλων και του Συλλόγου Επιστημόνων της Μειονότητας - καταγγέλλοντας την Ελλάδα ότι παραβιάζει τα σχετικά άρθρα της Συνθήκης της Λωζάνης, και ότι καταβάλλει προσπάθεια ώστε στα μειονοτικά σχολεία να διδάσκουν *ανεπαρκείς (μειονοτικοί) δάσκαλοι, απομονωμένοι από το κύριο ρεύμα της τουρκικής κουλτούρας, και έτσι αποστερεί την μειονότητα από μια σωστή εκπαίδευση στη μητρική της γλώσσα δηλ. τα τούρκικα.*

Παρατηρεί ότι η Ελλάδα επιχειρεί να συνθλίψει την μειονότητα στο οικονομικό πεδίο με απαλλοτριώσεις μεγάλων γεωργικών εκτάσεων που ανήκαν σε μειονοτικούς, με την άρνηση χορήγησης αδειών οδήγησης, επισκευών κατοικιών και λειτουργίας εμπορικών καταστημάτων, με μη προσλήψεις μειονοτικών στο δημόσιο τομέα

Ο Α. Σαδίκ ολοκληρώνει το μνημόνιό του τονίζοντας: *Τα μέλη της Τουρκο-μουσουλμανικής μειονότητας δεν διεκδικούν τίποτε περισσότερο από τα θεμελιώδη δικαιώματα τους ως άνθρωποι και ως πολίτες της Ελληνικής Δημοκρατίας. Ζητάνε να αποκατασταθούν και να ισχύουν τα βασικά Ανθρώπινα Δικαιώματα της Μειονότητας στην Ελλάδα και να εφαρμοστούν πλήρως οι σχετικές διεθνείς συμβάσεις, το Ελληνικό Σύνταγμα και οι εθνικοί νόμοι. Οι Δυτικοθρακιώτες Μουσουλμάνοι Τούρκοι δεν έχουν άλλους σκοπούς και προθέσεις από το να ζητήσουν να ισχύσουν τα Μειονοτικά και Ανθρώπινα δικαιώματά τους, που τελούν υπό την προστασία και εγγύηση διεθνών οργανισμών.*

Ο Α. Σαδικ καταγγέλλει τις πρακτικές του ελληνικού εθνικισμού και ως εκ τούτου παράγει αντι-εθνικιστικό λόγο. Ωστόσο, παρά το ότι σε όλο το κείμενό του χρησιμοποιεί σκληρή γλώσσα, στην κατάληξη χρησιμοποιεί ηπιότερες διατυπώσεις και προσπαθεί να καθουχάσει τον ελληνικό εθνικισμό διαβεβαιώνοντάς τον για την μη ύπαρξη αποσχιστικών βλέψεων. Επεκτείνεται σε όλα τα εκκρεμή ζητήματα, με έμφαση στο ζήτημα της προβολής/ αναγνώρισης της τουρκικής ταυτότητας και διεθνοποιεί για πρώτη φορά σε τέτοια έκταση το θέμα. Θέτει το όλο ζήτημα στο επίπεδο παραβίασης δικαιωμάτων και ενώ συχνά αναφέρεται σε ανθρώπινα δικαιώματα, επικεντρώνεται στα κοινωνικά δικαιώματα, ουσιαστικά χαράσσοντας χώρους επιρροής και προωθώντας την κοινοτιστική αντίληψη.

Παραπλήσια θεματολογία και ρητορική με το υπόμνημα Σαδικ εμφανίζεται και στα μνημόνια του Συλλόγου Επιστημόνων της Μειονότητας "Outstanding Issues Affecting the Muslim Turkish Minority of Western Thrace" με την πρώτη έκδοση να συντάσσεται το 2003 και να απευθύνεται στον Ο.Α.Σ.Ε.

Και εδώ η μειονότητα αναφέρεται ως Μουσουλμανική-Τουρκική, ενώ ως πρωταρχικό ζήτημα τίθεται αυτό της τουρκικής ταυτότητας της μειονότητας, και η άρνηση της Ελλάδας να αποδεχθεί/ αναγνωρίσει τον όρο "τουρκικός/ τουρκική" σε μειονοτικές οργανώσεις, στερώντας έτσι το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα του συνεταιριζέσθαι σε μια ομάδα πολιτών της.

Τίθεται και πάλι - εδώ ως ζήτημα ελευθερίας συνείδησης και θρησκείας - το θέμα της εκλογής μουφτή και διαχειριστικών επιτροπών στα βακούφια καθώς και το ζήτημα των αντιθαγενών (στερήσεις ιθαγένειας με βάση το αρ. 19 του Κ.Ε.Ι.), ενώ για πρώτη φορά τίθεται ζήτημα υποεκπροσώπησης της μειονότητας στο χώρο των δημοσίων υπαλλήλων.

Αξιοσημείωτη είναι η ρητορική που χρησιμοποιείται αναφορικά με την μειονοτική εκπαίδευση. Το μνημόνιο καταγγέλλει την ανάμειξη της διοίκησης στα της μειονοτικής εκπαίδευσης - παραδηλώνοντας σαφώς ως κανονική την μη ανάμειξη, και θέτοντας εμμέσως το ζήτημα της αυτοδιοίκησης της μειονοτικής εκπαίδευσης με βάση το αρ. 40 της Συνθήκης της Λωζάνης - ενώ η ορολογία που χρησιμοποιεί αναφερόμενο στην κατανομή των μαθημάτων και ύλης ανά γλώσσα (These schools implement Turkish curriculum as mother tongue, and Greek curriculum as the official language) δηλώνει έμμεσα ότι στα μειονοτικά σχολεία (οφείλουν να) συν-λειτουργούν δύο εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα: το ελληνικό και το τουρκικό.

Επιπλέον καταγγέλλει την εκλογική νομοθεσία (ύπαρξη πλαφόν 3% σε πανελλαδικό επίπεδο) που ουσιαστικά απαγορεύει την εκλογή ανεξάρτητων μειονοτικών υποψηφίων ως κρατικό μέτρο που εμποδίζει την αναλογική πολιτική έκφραση και εκπροσώπηση της μειονότητας.

Το κείμενο του Συλλόγου Επιστημόνων της Μειονότητας καταγγέλλει σαφώς τις εθνικιστικές πολιτικές της διοίκησης χρησιμοποιώντας ήπιες πλην επιλεγμένες διατυπώσεις ίσως για να αποφύγει την πρόκληση αντιδράσεων και να αποτρέψει εκτροπές της συζήτησης από τα επιχειρήματα και την οπτική που θέτει. Αν και από άποψη ουσίας και περιεχομένου αποτελεί επανάληψη των προηγούμενων αναφορών, είναι σημαντικά πιο επεξεργασμένο (ύφος, δομή) κείμενο - ωσάν στην σύνταξή του να συμμετείχαν επαγγελματίες του χώρου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων - αναφέρει με ακρίβεια τα γεγονότα και ερμηνεύει, αποφεύγοντας όμως να καταθέσει ρητές συγκεκριμένες προτάσεις και αιτήματα, και έτσι εμβάλλει στον αναγνώστη τη σκέψη ότι η κατάσταση στη Θράκη κινείται εκτός της "Ευρωπαϊκής κανονικότητας" και κάποιου αυτονόητου πολιτικού και νομικού κεκτημένου.

Και αυτό το κείμενο θέτει ως πρωταρχικό το ζήτημα της αναγνώρισης της τουρκικής ταυτότητας της μειονότητας και - αναφερόμενο σε μειονοτικά δικαιώματα και ζητώντας έμμεσα αναλογική εκπροσώπηση και ποσοτώσεις στις θέσεις των δημοσίων υπαλλήλων - προωθεί τον κοινοτισμό.

Ανάλογη ρητορική εμφανίζει και το τρίγωνο (Τουρκικά - Ελληνικά - Αγγλικά) λεύκωμα της Τουρκικής Ένωσης Ξάνθης, που κυκλοφορεί το 2003 με κύριο στόχο να προβάλλει τα δίκαια του συλλόγου αναφορικά με την απόφαση του Νομάρχη Ξάνθης για κλείσιμο του συλλόγου(1984), καθώς και όλο το δικαστικό αγώνα που ακολούθησε μέχρι και το Φθινόπωρο του 2003 (χρόνος έκδοσης του λευκώματος) που η οριστική έκβαση του ζητήματος εκκρεμεί ενώπιον του Αρείου Πάγου.

Στον πρόλογο ο πρόεδρος της Τ.Ε.Ξ. δηλώνει : *Η Τουρκική Ένωση Ξάνθης, σ' όλη της τη διαδρομή σεβάστηκε τις εθνικές αξίες της χώρας μας της Ελλάδας, λειτουργώντας καθαρά σα μία οργάνωση πολιτών [...] Οι δραστηριότητές μας δεν απευθύνονταν μόνο στα μέλη της Μειονότητας, αυτές τις παρακολουθούσαν και Έλληνες συμπολίτες μας. Κατά το παρελθόν μέλη του Συλλόγου μας υπήρξαν και Έλληνες συμπολίτες [...] η Τουρκική Ένωση Ξάνθης έχοντας ενστερνιστεί τις σύγχρονες αρχές και πολιτιστικές αξίες, επέδειξε πάντα προσήλωση στο Ελληνικό Κράτος, σεβάστηκε το δίκαιο και τις γενικές αξίες, τις οποίες προσπάθησε να εμφυσήσει στα μέλη της Μουσουλμανικής Τουρκικής Μειονότητας. Αφετηρία για τις δραστηριότητες της Τουρκικής Ένωσης Ξάνθης υπήρξε πάντα η συμβολή της στην Ελληνοτουρκική φιλία, αρχιτέκτονες της οποίας υπήρξαν ο Βενιζέλος και Ατατούρκ [...] Ο πίνακας που είναι αναρτημένος στην αίθουσα του Συλλόγου μας και περιέχει τα ονόματα των θυσιασθέντων υπέρ της πατρίδας, αποτελεί τιμή και γεμίζει περηφάνεια την Τουρκική Ένωση Ξάνθης*

[...] οι αρχές (μας) δεν μπορούν σε καμιά περίπτωση να τελούν σε σύγκρουση με τις αξίες που πρεσβεύει η χώρα μας η Ελλάδα [...] Πιστεύουμε ότι οι επιδιώξεις αυτές (διάλυση του συλλόγου) είναι αντίθετες στα δικαιώματα του πολίτη, στο πνεύμα και στο γράμμα της συνθήκης της Λωζάνης με την οποία η κοινότητα μας τέθηκε υπό την προστασία της Ελλάδας, παραβιάζουν πολλές διεθνείς συμβάσεις με τις οποίες έχει συμβληθεί η Ελλάδα, αλλά είναι αντίθετες και με το περιεχόμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και για το λόγο αυτό και προκειμένου να εξαλείψουμε την αδικία αυτή υποστηρίζουμε την υπόθεσή μας ενώπιον της δικαιοσύνης.

Στον επίλογο, ο επιμελητής του λευκώματος αναφέρει ότι η άρνηση του Ελληνικού Κράτους να αναγνωρίσει την εθνική ταυτότητα της Τουρκικής Μειονότητας εμποδίζει τις προσπάθειες που καταβάλλονται για κοινωνική ειρήνη και ειλικρινή συμβίωση. Η μη αναγνώριση της εθνικής ταυτότητας των μελών της Μειονότητας είναι η κύρια αιτία που εμποδίζει τα μέλη της Μειονότητας να αναπτυχθούν στην Ελληνική κοινωνία και να δημιουργήσουν με τη χώρα τους δυνατούς δεσμούς εμπιστοσύνης.

Και στα δύο τμήματα καταγγέλλεται η πρακτική της διοίκησης, στο πρώτο με πολύ πιο ήπιο τρόπο. Η διαφοροποίηση έγκειται στο ότι στο πρώτο απόσπασμα προβάλλονται ως επιχείρημα η ελληνοφροσύνη, η νομιμοφροσύνη, οι "κοινές" αξίες ("αξίες της χώρας μας", σύγχρονος πολιτισμός, ελληνοτουρκική φιλία) και το "παράνομο" και άδικο της πράξης, με σαφείς αναφορές σε διεθνείς συνθήκες και Ευρωπαϊκή νομική αντίληψη, ενώ στο δεύτερο απόσπασμα, όπου κυριαρχεί το ζήτημα της (μη αναγνώρισης της τουρκικής) ταυτότητας, η γλώσσα σκληραίνει, η διαλλακτικότητα υποχωρεί και το επιχείρημα αντικαθίσταται από δήλωση που δεν πολυενδιαφέρεται να πείσει· η όλη συζήτηση αλλάζει επίπεδο και μετακινείται από το νομικό στο πολιτικό.

Πέραν όλων αυτών, αντι-εθνικιστικός λόγος παράγεται και κατά τη διάρκεια της ημι-δημόσιας συζήτησης που ξεκινά στους κόλπους της μειονότητας από της αρχές της δεκαετίας του 1980,⁶¹ με αντικείμενο την γενικότερη πολιτική της Τουρκίας στη Θράκη.

Πρόκειται για κριτικό λόγο που εκφέρεται από νέους μειονοτικούς, οι οποίοι τώρα ξεκινούν να δραστηριοποιούνται στα πολιτικά πράγματα της μειονότητας, χωρίς σχετική οικογενειακή παράδοση, προερχόμενοι κυρίως από το χώρο της αριστεράς αλλά και από τον συντηρητικό/ προεθνικό χώρο. Οι νέοι και ανεξάρτητοι (τότε) αυτοί μειονοτικοί πολιτικοί "βάλλουν" κατά συγκεκριμένων ατόμων και πρακτικών που στηρίζονται από την Τουρκία, αρθρώνοντας έτσι έναν εναλλακτικό/ διεκδικητικό λόγο και προβάλλοντας, με δειλό τρόπο, αιτήματα για περιορισμό της πατρωνίας και περισσότερη ανεξαρτησία· κινήσεις που μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θα μπορούσαν να θεωρηθούν αντι-εθνικιστικός λόγος. Το σχετικό

⁶¹ Και συνεχίζεται μέχρι σήμερα μέσα από τις στήλες της εφημερίδας Trakya'nin Sesi (ξεκίνησε να εκδίδεται τι 1981) και το περιοδικό Azinlıkca (ξεκίνησε να εκδίδεται το 2004) του εκδότη A. Dede στην Κομοτηνή.

υλικό, λόγω του μεγάλου όγκου του αλλά και της σημαντικής ποικιλότητας που εμφανίζει (ιδεολογία, ύφος, ανάλυση διεκδικήσεις) αφέθηκε εκτός της παρούσας μελέτης.

Ειδική αναφορά αξίζει να γίνει στην Τουρκική Μειονοτική Κίνηση για τα Ανθρώπινα και Μειονοτικά Δικαιώματα· μια ολιγάριθμη άτυπη⁶² ομάδα ακτιβιστών που ιδρύθηκε το 1996 και παράγει σαφώς αντι-εθνικιστικό λόγο.

Με δελτία τύπου που εκδίδει στα Ελληνικά, Τουρκικά και Αγγλικά παρεμβαίνει στις εξελίξεις για να προωθήσει ζητήματα που απασχολούν την μειονότητα⁶³ αλλά κυρίως για να καταγγείλει εθνικιστικές θέσεις και πράξεις όχι μόνο του ελληνικού εθνικισμού⁶⁴, αλλά και του τουρκικού⁶⁵, του σερβικού⁶⁶ του αλβανικού εθνικισμού⁶⁷.

Με ρητορική απροκάλυπτα αντι-εθνικιστική⁶⁸ και κινούμενη σαφώς στον φιλελεύθερο μετα-εθνικό Ευρωπαϊκό χώρο των δικαιωμάτων και της "πολυπολιτισμικότητας"- αν και δε τηρεί πάντα αποστάσεις από τον κοινοτισμό - επιδιώκει να κατακτήσει υψηλή θέση στον έτοι και αλλιώς μικρό και διασπασμένο αντι-εθνικιστικό χώρο στη Θράκη, όμως με επιρροή και μάζα που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαφώς μικρότερη από κρίσιμη.

Ευρισκόμενο στις παρυφές της παρούσας μελέτης, πλην όμως με εξαιρετικό ενδιαφέρον λόγω τον προσώπων που εμπλέκονται, είναι το "επεισόδιο" παραγωγής αντι-εθνικιστικού από Τούρκο πρωθυπουργό.

Κατά την επίσκεψή του στην Θράκη την άνοιξη του 2004, ο Τούρκος πρωθυπουργός δήλωσε απευθυνόμενος στους Θρακιώτες μειονοτικούς: Κανείς δε σας ζητά να απαρνηθείτε τη ταυτότητά σας. Μη ξεχνάτε όμως ότι είστε Έλληνες πολίτες. Αυτή η απόπειρα "εμφύσησης" συνταγματικού πατριωτισμού δεν φαίνεται να είχε καμία απολύτως απήχηση, ενώ λίγο μετά

⁶² Χωρίς καταστατικό, το οποίο άλλωστε δεν θα τύχαινε αναγνώρισης από το Πρωτοδικείο, αφού περιλαμβάνει τον όρο "Τουρκικό".

⁶³ Ανιθαγενείς, 11/12/2000, αυτο-οργάνωση της μειονότητας, 24/5/03.

⁶⁴ Στήριξη στον Αλβανό μετανάστη σηματοφόρο Οδ. Τσενάι, 30/10/2000, στήριξη στον καταδικασθέντα από ελληνικό δικαστήριο Σ. Μπλέτσα, για τη δράση του ως στέλεχος του ελληνικού παραρτήματος του Ευρωπαϊκού Γραφείου για τις Λιγότερο Διαδεδομένες Γλώσσες στην Ευρώπη, 12/2/01, καταγγελία των δηλώσεων του Ευρωβουλευτή Σ. Ξαρχάκου σχετικά με τη δράση του EBLUL (European Bureau for the Lesser Used Languages) στην Ελλάδα 29/4/03, στήριξη στον αντιρρησία συνείδησης Λ. Πετρομελίδη, 19/12/04.

⁶⁵ Στήριξη στους διωκόμενους Τούρκους καθηγητές Baskin Oran και Ibarhim Kaboglu για την έκθεση που συνέταξαν - κατόπιν παραγγελίας του γραφείου του Τούρκου πρωθυπουργού ! - σχετικά με την κατάσταση των μειονοτήτων στην Τουρκία, 7/12/05.

⁶⁶ Καταγγελία της δήλωσης του Σέρβου Προέδρου Μιλουτινοβιτς με την οποία επιχειρήσε να παραλληλίσει την κατάσταση στο Κόσοβο της Σερβίας μ' εκείνη -που τάχα θα προκύψει σύντομα- στην ελληνική Θράκη, 31/3/1999.

⁶⁷ Καταγγελία της αντιδημοκρατικής στάσης της αλβανικής κυβέρνησης σε βάρος της ελληνικής μειονότητας της Νότιας Αλβανίας, κατά τις πρόσφατες δημοτικές εκλογές στη γειτονική χώρα, 17/10/2002.

⁶⁸ Ενδεικτικά αποσπάσματα: "Ο ρατσισμός και ο εθνικισμός χέρι-χέρι. Και μαζί τους η άγνοια, ο αγριανθρωπισμός και η μισαλλοδοξία. Τη σημαία της φιλοξενίας, της ανθρωπιάς και της δημοκρατίας ποιός θα την κρατήσει;" // "Θεωρούμε ότι οι εθνικές μειονότητες πρέπει να είναι γέφυρες φιλίας των λαών και όχι αιτίες διακρατικών ανταγωνισμών και γι' αυτό πρέπει να γίνονται σεβαστά όλα τα δικαιώματά τους όπου κι αν βρίσκονται, απ' όποιο κράτος κι αν αμφισβητούνται. Και να μην καθοδηγούνται από τις μητέρες πατρίδες ή ανεύθυνες τυχοδιωκτικές ομάδες που είναι εγκαταστημένες εκεί προς επιδίωξη άνομων στόχων".

τη δήλωση, μέλη της μειονοτικής ελίτ που έχουν αναλωθεί στη διάδοση του τουρκικού εθνικισμού στη Θράκη, σε κατ' ιδίαν συζήτηση μαζί του, "επιτίμησαν" τον Τούρκο πρωθυπουργό και τον κατηγόρησαν ότι με τις δηλώσεις του αυτές κινείται εκτός τουρκικής εθνικής γραμμής.⁶⁹

6. Πλειονότητα και αντι-εθνικιστικός λόγος στη Θράκη.

Στην Θράκη η πλειονότητα εκφράζει κατά κανόνα εθνικιστικό λόγο που στέφεται κυρίως κατά του τουρκικού εθνικισμού και των επιλογών της Τουρκίας αναφορικά με την Ελλάδα γενικότερα και τη Θράκη ειδικότερα, καθώς και εναντίον των πλειονοτικών εκείνων που κατά καιρούς συντάσσονται με μειονοτικούς και υποστηρίζουν διεκδικήσεις τους.

Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης έγινε δειγματοληπτική έρευνα στο τοπικό τόπο⁷⁰ της περιόδου 1980 - 2000. Εντοπίστηκαν εκατοντάδες αναφορές στη μειονότητα - τουλάχιστο τρεις κάθε εβδομάδα - και ελάχιστες περιπτώσεις φορέων και δημοσίων προσώπων που εκφέρουν λόγο ο οποίος θα μπορούσε να θεωρηθεί αντι-εθνικιστικός.

Στα τέλη Φεβρουαρίου 1982, οι αποχωρώντες Νομάρχης Ροδόπης και Δήμαρχος Κομοτηνής, κατά τον απολογισμό της δράσης τους δεν κάνουν καμία αναφορά στο μειονοτικό ζήτημα, τηρώντας έτσι έμμεσα αντι-εθνικιστική στάση. Η κίνηση αυτή, που μάλλον σχετίζεται με προσπάθεια τήρησης ενδοπαραταξιακών ισορροπιών, εντοπίζεται και στηλιτεύεται από τον ελληνικό εθνικιστικό χώρο.⁷¹

Στα τέλη Ιουλίου του 1982 δεν οργανώνεται από τη νομαρχία τελετή και κατάθεση στεφάνων στα ηρώα για τους Έλληνες πεσόντες κατά την απόβαση του "Αττίλα" στην Κύπρο, πρακτική έμμεσα αντι-εθνικιστική. Ο ελληνικός αντι-εθνικιστικός χώρος την κρίνει ως παράλειψη και καλεί τον Νομάρχη Ροδόπης να προβή στα δέοντα και να καταλογίση τις ευθύνες για τις παραλείψεις αυτές που μειώνουν το εθνικό μας γόητρο.⁷²

Στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1982, υποψήφιος δήμαρχος προβαίνει σε "φιλομειονοτικές" δηλώσεις⁷³ που θα μπορούσαν να θεωρηθούν αντι-εθνικιστικός λόγος, αν και μάλλον

⁶⁹ Βέβαια, πολύ δριμύτερες υπήρξαν οι αντιδράσεις του συνόλου του πολιτικο-στρατιωτικού κατεστημένου της Τουρκίας όταν το 2006 ο Τούρκος πρωθυπουργός Ερντογάν επιχείρησε να αφθρώσει λόγο περί συνταγματικού πατριωτισμού, αυτή τη φορά στη Τουρκία, και να εισάγει σχετικές θεωρήσεις με δηλωμένο στόχο την ενσωμάτωση των Κούρδων στο τουρκικό έθνος.

⁷⁰ Στις δύο μεγαλύτερες ελληνόφωνες εφημερίδες της Κομοτηνής: Τον "Χρόνο" και τον "Παρατηρητή"

⁷¹ Άρθρο που υπογράφει ένας "Κωνσταντινουπολίτης πρόσφυγας" στην εφημερίδα της Κομοτηνής Χρόνος, 25/2/1982.

⁷² Εφημερίδα Κομοτηνής "Χρόνος", 22/07/1982.

⁷³ Σε τουρκόγλωσση εφημερίδα της Κομοτηνής. Αναφέρει συγκεκριμένα: *στα οκτώ χρόνια σαν δήμαρχός σας, με όλες τις δυνάμεις μου προσπάθησα να προστατεύσω τα δικαιώματά σας. Πιστεύοντας στην ισότητα και στα ελεύθερα δικαιώματα,*

πρόκειται για εκφράσεις που κύριο στόχο έχουν την προσέγγιση της μειονοτικής ψήφο και λίγο αντικατοπτρίζουν μια γενικότερη αντι-εθνικιστική θέση/ θεώρηση του ομιλούντος. Συντάκτης της ελληνόγλωσσης τοπικής εφημερίδας που μεταφράζει, αναδημοσιεύει και σχολιάζει τμήματα της συνέντευξης⁷⁴ δηλώνει ότι, διαφωνεί *επί ωρισμένων σημείων που άπτονται κυρίως γενικότερων συμφερόντων του τόπου, επί των οποίων η πολιτική και η κοινή ηθική δεν επιτρέπουν παρεκκλίσεις*, και βάλλει εναντίον όσων υποψήφιων δημοτικών αρχόντων στηρίζουν ή υπόσχονται ότι θα στηρίξουν συμφέροντα μειονοτικών δημοτών, κατηγορώντας τους συγκεκριμένους υποψήφιους περίπου για εθνική μειοδοσία.

Στα μέσα Ιουνίου του 1988 ως έκφραση αντι-εθνικιστικού λόγου μπορεί να θεωρηθεί η απόφαση του δημοτικού συμβουλίου να εισάγει προς συζήτηση το ζήτημα της απεργίας πείνας των μειονοτικών αποφοίτων τουρκικών πανεπιστημίων⁷⁵ (βλ. παραπάνω). Το Δ. Σ., αφού απορρίπτει την πρόταση δημοτικού συμβούλου που πρόκειται στη Ν.Δ. να μη συζητηθεί το θέμα καθώς και την πρόταση δημοτικού συμβούλου στελέχους του Κ.Κ.Ε. για έκφραση συμπαράστασης, εξαντλεί την αντι-εθνικιστική του στάση με την απόφασή του να θέσει το ζήτημα στο κυβερνητικό κλιμάκιο που σε λίγες μέρες επρόκειτο να επισκεφθεί την Κομοτηνή.

7. Θρησκευτικοί ηγέτες και αντι-εθνικιστικός λόγος στη Θράκη

Οι μητροπολίτες Μαρωνείας και Κομοτηνής (Ν.Ροδόπης) και Αλεξανδρούπολης (Ν. Έβρου) εκφράζουν κατά κανόνα εθνικιστικό λόγο, ταυτίζοντας την θρησκευτική με την εθνική δράση.

Έτσι, βλέπουμε το μητροπολίτη Κομοτηνής Δαμασκηνό να κατηγορεί⁷⁶ την κυβέρνηση για την απόφαση της να εισάγονται καθ' υπέρβαση Θρακιώτες μουσουλμάνοι νέοι σε ελληνικά πανεπιστήμια, (σ.18, 99), να εμπλέκεται στο ζήτημα χορήγησης αδειών σε μειονοτικούς φαρμακοποιούς και να ζητά ανάκληση των αδειών τους (σ. 73), ενώ ο μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως (νυν Θεσσαλονίκης) Άνθιμος τηρεί σαφώς εντονότερη αντιτουρκική στάση και χρησιμοποιεί πολύ περισσότερες και οξύτερες εκφράσεις (2003, σ. 63-66, 71-72, 160-161, 163-167, 228-230) συμβουλεύοντας πολιτική και στρατιωτική ηγεσία για το τι πρέπει να γίνει περί τα ελληνοτουρκικά και τη Θράκη.

εξοπλήτιστα όλους όσους ήρθαν για δουλειές στον Δήμο. Δεν έφερα εμπόδιο σε κανέναν. Γνωρίζετε όλοι σας ότι πάντα βρισκόμουν πλάι στη μειονότητα, πράγμα που το διακήρυξα και σε επίσημες συζητήσεις, όπου παρεβρισκόταν οι βουλευτές της μειονότητας.

⁷⁴ Χρόνος, 29/9/1982.

⁷⁵ Χρόνος, 14/6/1988.

⁷⁶ Σε βιβλίο του που εκδόθηκε το 1999 και περιέχει διαγγέλματα, εγκυκλίους επιστολές κ.λ.π.

Σε άλλη κατεύθυνση κινείται ο μητροπολίτης Ξάνθης και Περιθεωρίου Παντελεήμων, ο οποίος γενικά αποφεύγει αναφορές στα ελληνοτουρκικά ενώ κάποτε (2005) εκφέρει σαφώς αντι-εθνικιστικό λόγο: όταν αναφέρεται σε *διαχρονική ειρηνική συνύπαρξη πολιτισμών και θρησκειών στην περιοχή της Θράκης*, όταν παρατηρεί ότι *οι θρησκευτικές γιορτές και τελετές Χριστιανών και Μουσουλμάνων στη Ξάνθη αποτελούν μέρος της καθημερινής ζωής της πόλης και γίνονται αμοιβαία σεβαστές*, όταν τονίζει ότι *οι θεωρίες περί σεβασμού της ιδιαιτερότητας του Άλλου εδώ (Ξάνθη) μεταφράζονται σε ζώσα, πάλλουσα πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα που για την Ορθόδοξη Εκκλησία υπαγορεύεται από τις αιώνιες και διαχρονικές αρχές της χριστιανικής διδασκαλίας, της τιμής και του σεβασμού προς το πρόσωπο του άλλου ως ζωντανής εικόνας του Θεού* (Μητρόπολη Ξάνθης - Μουφτεία Ξάνθης, 2005: 17).

Οι μουσουλμάνοι θρησκευτικοί ηγέτες - οι αναγνωρισμένοι από την Ελλάδα μουφτήδες - εκφράζουν κατά κανόνα αντι-εθνικιστικό λόγο.⁷⁷

Έτσι βλέπουμε το μουφτή Κομοτηνής Μέτσο Τζεμαλή, στις σπάνιες σχετικές δημόσιες παρουσίες του, να καταδικάζει (1993) τους βανδαλισμούς χριστιανικών νεκροταφείων στην Κωνσταντινούπολη,⁷⁸ να προσυπογράφει (1993) Σχέδιο Κοινής Διακήρυξης Εκπροσώπων των Θρησκευτικών Δογμάτων στην Ελλάδα (που διακίνησε η οργάνωση S.O.S. Ρατσισμός)⁷⁹ και να δηλώνει⁸⁰: *Το μυαλό κρατά σύνορα, η καρδιά δεν γνωρίζει σύνορα. Η αγάπη είναι στην καρδιά και όχι στο μυαλό [...] κάθε μέρα δεν είμαστε εκεί που μένουμε, προχωράμε, προς τα που δεν ξέρω ... ξέρω ότι προχωράμε σε ένα δρόμο που δεν έχει σύνορα, με ηρεμία, με ησυχία, με αγάπη ...*

Ανάλογα δηλώνει και μουφτής Ξάνθης Εμίν Σινικόγλου: *Γεννήθηκα μεγάλωσα στην Ξάνθη [...] η φωνή του χότζα κι ο ήχος της καμπάνας είναι εξίσου οικείοι σε μένα όπως και σε όλο τον κόσμο που ζει εδώ. Και οι σχέσεις μου με τον μητροπολίτη, ο οποίος εκφράζει άλλωστε τη στάση όλων των Χριστιανών της περιοχής, πέρα από αμοιβαία προσωπική αγάπη και εκτίμηση, μαρτυρούν ακριβώς αυτό το πλησίασμα. Ως θρησκευτικοί ηγέτες προσπαθούμε να εξασφαλίσουμε τους όρους της ειρηνικής μας συνύπαρξης. Η απουσία του θρησκευτικού και πολιτικού φανατισμού βοηθάει καθοριστικά τη διατήρηση και συνεχή βελτίωση των συνθηκών της ζωής μας [...] ο Προφήτης δίδαξε τον σεβασμό στις άλλες θρησκείες και τη συνεργασία με τους Χριστιανούς. Ένα τέτοιο πρότυπο ακολουθήσαμε άλλωστε και επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Και ο τρόπος της προσευχής μας έχει κοινά σημεία [...] Το ίδιο το Κοράνι (σούρα 29, εδάφιο 46) μιλάει για την ομόνοια μεταξύ των λαών και των θρησκειών : "Και μη*

⁷⁷ Σε αντίθεση με τους εκλεγμένους (με την υποστήριξη της Τουρκίας μουφτήδες) που καταγγέλλουν μεν συστηματικά τον ελληνικό εθνικισμό αλλά ταυτόχρονα επιδιύονται συστηματικά στη προώθηση του τουρκικού εθνικισμού.

⁷⁸ Και να παρατηρεί ότι *αυτές οι ενέργειες δεν είναι με κανένα τρόπο ενέργειες πιστών Μουσουλμάνων, όπως ακριβώς και οι βανδαλισμοί στα δικά μας νεκροταφεία στη Κομοτηνή και στη Ξάνθη δεν είναι πιστών Χριστιανών. Δελτίο τύπου, 27.8.1993.*

⁷⁹ Το κείμενο αναφέρει στην πρώτη του παράγραφο : *Αυτή την εποχή που ο εθνικισμός, το θρησκευτικό μίσος, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία ευδοκούν στην Ευρώπη δίχως να αφήνουν τη χώρα μας ανεπηρέαστη, εμείς οι εκπρόσωποι διαφορετικών δογμάτων στην Ελλάδα, διακηρύσσουμε ότι η ισότητα μεταξύ ανθρώπων διαφορετικών φυλών, θρησκειών και ιδανικών είναι ύψιστη ηθική αξία που πρέπει να διαφυλαχθεί με κάθε θυσία.*

⁸⁰ Εφημερίδα Παρατηρητής, 22/4/1999.

φιλονικείτε με τους οπαδούς της Βίβλου, εκτός και αν πρόκειται για απλή συζήτηση ... Και να πείτε: Πιστεύουμε στην Αποκάλυψη που έχει στείλει σε εμάς και σε αυτή που έχει σταλεί σε εσάς. Ο Θεός μας και ο Θεός σας είναι Ένας". (Μητρόπολη Ξάνθης - Μουφτεία Ξάνθης, 2005: 19)

8. Μετανάστες και αντι-εθνικιστικός λόγος στη Θράκη

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης ενδιαφέρον έχει η αναφορά για την εμφάνιση μιας τουρκόγλωσσας προκήρυξης στη Θράκη με σαφές αντι-εθνικιστικό περιεχόμενο και αφορούσε την αντιπαράθεση προσφύγων και μειονοτικών.⁸¹ Η προκήρυξη εμφανίστηκε σε μορφή φέιγ-βολάν, στην κεντρική πλατεία της Κομοτηνής, μία μόνο φορά, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, και η μορφή της τουρκικής στην οποία είχε συνταχθεί αποδείκνυε ότι την είχαν γράψει καυκάσιοι τουρκόφωνοι.

Φαίνεται πως κινούνταν σε διεθνιστικό πνεύμα⁸², αναφερόταν σε εργάτες ανεξάρτητα από εθνικότητας, επιχειρώντας να προωθήσει ένα "συναδελφικό πνεύμα" στα πλαίσια μιας σοσιαλιστικής έμπνευσης εργατική αλληλεγγύη. Ουσιαστικά οι συντάκτες της επιχειρούσαν να αποφύγουν ή να απαλύνουν τη σύγκρουση με τους μειονοτικούς "συναδέλφους" τους, αρνούμενοι - είτε για λόγους πολιτικο-ιδεολογικής διαφωνίας, είτε για λόγους τακτικής, καθώς εκτιμούσαν ότι βρίσκονταν σε μια εξαιρετικά αδύναμη θέση - να παίξουν τον ρόλο που τους επιφύλασσε ο ελληνικός εθνικισμός.

9. Καταληκτικές παρατηρήσεις

- Στην Θράκη, κατά την περίοδο 1920-2005, δεν εκφράζεται από μαζικούς φορείς, οργανώσεις ή/και μέλη ελίτ επεξεργασμένος αντι-εθνικιστικός λόγος τέτοιος που να θέτει σε αμφισβήτηση την ιδεολογία του εθνικισμού και το μοντέλο του έθνους-κράτους, και να προτείνει ή να υπαινίσσεται άλλο μοντέλο. Η καταγγελία του εθνικισμού δεν συνιστά αυτομάτως αντι-εθνικιστικό λόγο· αποτελεί όμως την μόνη έκφραση αμφισβήτησης του (αντίπαλου) εθνικισμού στην περιοχή και έτσι, αναγκαστικά, η όλη μελέτη στρέφεται περί αυτήν.

⁸¹ Καθώς οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες από πρώην Σοβιετική Ένωση που η διοίκηση αποφάσισε να εγκαταστήσει στην Θράκη, άρχισαν να δουλεύουν - ανεξάρτητα από γνώσεις και προϋπηρεσία - ως ανειδίκευτοι (ανασφάλιστοι και χαμηλά αμειβόμενοι) εργάτες, διεκδικώντας ουσιαστικά μερίδιο από το κομμάτι της εργασιακής πίτας που "κατείχαν" οι μειονοτικοί.

⁸² Για την διανομή της προκήρυξης με πληροφόρησαν 2 αυτόπτες μάρτυρες-δημοσιογράφοι, από τους οποίους ένας μόνο, ως τουρκόφωνος, τη διάβασε. Παρά τις έντονες προσπάθειές μου δεν κατάρθωσα να εντοπίσω την προκήρυξη ή κάποια σχετική αναφορά σε κανένα αρχείο.

- Οι μεμονωμένες περιπτώσεις αμφισβήτησης της ιδεολογίας του (τουρκικού) εθνικισμού που εμφανίζονται στα μέσα του 20^{ου} αιώνα από ένα μέρος της παλαιάς μειονοτικής ελίτ, κινούνται στα πλαίσια των περιθωρίων που έθετε - ή των επιδιώξεων που επιχειρούσε να υπηρετήσει - ο ελληνικός εθνικισμός. Πρόκειται ουσιαστικά για τις τελευταίες κραυγές του προεθνικού κόσμου που αισθάνεται να κατακλύζεται από το έθνος-κράτος. Μέσα (και) από την άρθρωση αυτού του λόγου παρακολουθούμε την μετεξέλιξη της μειονότητας από προεθνική/ θρησκευτική σε εθνική.
- Οι σποραδικές φωνές αμφισβήτησης που εμφανίζονται στο τέλος του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα αποτελούν είτε κατάλοιπα σοσιαλιστικού/ διεθνιστικού λόγου είτε προϊόν φιλελεύθερης/ μεταεθνικής/ πολυπολιτισμική θεώρησης.
- Οι θρησκευτικοί ηγέτες που τηρούν αποστάσεις από την εθνικιστική ιδεολογία και την ταύτιση του έθνους με την ομάδα των πιστών επιχειρούν μια υπέρβαση των ορίων που θέτει το έθνος-κράτος, ανάγοντας το οικουμενικό/ προεθνικό σχήμα (χριστιανική εκκλησία - μουσουλμανική ούμμα) σε οικουμενικό/ μεταεθνικό.
- Ο αντι-εθνικιστικός λόγος που εκφέρεται από μειονοτικούς κινείται γύρω από το ζήτημα των δικαιωμάτων. Με εξαίρεση την περίοδο 1980 που - λόγω του πολιτικού προφίλ των πρωταγωνιστών αλλά και της γενικότερης πολιτικής συγκυρίας - το αίτημα επικεντρώνεται στο δικαίωμα στη συμμετοχή, όλο το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα το αίτημα επικεντρώνεται στο δικαίωμα στη διαφορά.
- Η καταγγελία εκ μέρους των μειονοτικών των κατασταλτικών μέτρων ξεκινάει (1950) να αρθρώνεται στα πλαίσια μιας αντίληψης παραβίασης κοινοτικών δικαιωμάτων που παραχωρήθηκαν από το κράτος εντός μιας κοινοτιστικής/ μιλλετικής λογικής, για να καταλήξει (2000) να αρθρώνεται στα πλαίσια μιας σύγχρονης (Ευρωπαϊκής) θεώρησης περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Οι διεκδικήσεις επικεντρώνονται στο χώρο της εκπαίδευσης και της θρησκείας, κινούνται σαφώς στη λογική του κοινοτισμού και προωθούν συστηματικά το ζήτημα της αυτονομίας.
- Η συστηματική καταγγελία, εκ μέρους της μειονότητας, των πρακτικών του ελληνικού εθνικισμού δεν συνδέεται με κάποια εσωτερη, περισσότερο ή λιγότερο σαφή, αντι-εθνικιστική θεώρηση. Η όλη κίνηση ουσιαστικά εκφράζει αλυτρωτικό λόγο, παραδηλώνει, τουλάχιστον από το 1990 και μετά, μια προνομιακή σχέση με τον τουρκικό εθνικισμό, και έχει ως κύριο αν όχι αποκλειστικό σκοπό να υποστηρίξει το αίτημα για δικαίωμα σε έναν άλλο εθνικισμό· τον τουρκικό.

- Και από τη μελέτη του αντι-εθνικιστικού λόγου στη Θράκη διαπιστώνουμε (με βάση τις αλλαγές στη ρητορική και στα επιχειρήματα) ότι το να ανήκει κάποιος σε ένα έθνος δεν είναι ούτε δεδομένο ούτε πάγιο.

- Ο αντι-εθνικιστικός λόγος στη Θράκη είναι, κατά κανόνα, επλεκτικά κριτικός, και το τμήμα της Θρακιώτικης κοινωνίας που επιθυμεί να κρατήσει αποστάσεις από τον (κάθε) εθνικισμό εξαιρετικά μικρό.

Βιβλιογραφία

Aarbakke, V. (2000) *The muslim minority of Greek Thrace*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Bergen, Νορβηγία.

Aydinli, A. (1971) *Bati Trakya faciiasinin iç yüzü* (Η τραγωδία της Δυτικής Θράκης) Κωνσταντινούπολη: Akin Yayinlari, στο Δημάδης, Κ. (επιμ.) (1973) *Βαλκανική Βιβλιογραφία*, τ. 1, - Συμπλήρωμα, Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.

Dalégre, J. (1997) *La Thrace Greque- populations et territoire*, , Παρίσι: L' Harmattan.

Ladas, S. (1932) *The exchange of minorities, Bulgaria, Greece and Turkey*, Νέα Υόρκη:McMillan.

Mavrommatis, G. (2003) 'Constructing identities for the Thracian Muslim youth: the role of education', *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas / History and Culture of South Eastern Europe*, 5: 113 - 123.

Merçil, E. (1966) 'Bati Trakya Trüklerinin eëitim meselesi ve Yunan baskisi' (Το εκπαιδευτικό πρόβλημα των Τούρκων της Δυτικής Θράκης και η ελληνική καταπίεση), *Türk Kültürü*, 4: 689 - 694, στο Δημητριάδης, Β. (επιμ.) (1971) *Δελτίο Τουρκικής Βιβλιογραφίας*, 12, Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.

Orhonlu, C. (1964) 'Bati Trakya'da Türk Nüfüsü' (Ο τουρκικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης) στο Δημητριάδης, Β. (επιμ.) (1969) *Δελτίο Τουρκικής Βιβλιογραφίας*, 6, Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ.

Pentzopoulos, D. (1964) *The Balkan exchange of minorities and its impact upon Greece*, Λα Χάγκ, Παρίσι: Mouton.

Sadik, A. (1990) *Situation of the Turkish Minority in Western Thrace Greece*, Κομοτηνή.

Αγγελόπουλος, Γ. (1997) «Εθνοτικές ομάδες και ταυτότητες», *Σύγχρονα Θέματα*, 63: 18-25.

Αλεξανδρή, Α. (1988) «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 - 1945» και «Το μειονοτικό ζήτημα, 1945 - 1987», στο Αλεξανδρή, Α., Βερέμης, Θ., Καζάκος, Π., Κουφουδάκης, Β., Ροζάκης, Χρ. και Τσιτσόπουλος, Γ. (επιμ.) *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923 - 1987*, Αθήνα: Γνώση.

Ανδρεάδης, Κ. (1956) *Η Μουσουλμανική Μειονότητα της Δυτικής Θράκης*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Ανθίμος Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως (2003) *Κείμενα για τη Ορθόδοξη Εκκλησία μας και την ένδοξη Πατρίδα μας*, Αλεξανδρούπολη: Γνωριμία.

Δαμασκηνός Μητροπολίτης Μαρωνείας και Κομοτηνής (1999) *Ο Ελληνισμός της Ροδόπης και η Τοπική Εκκλησία: Εθνικοί και Πνευματικοί Αγώνες*, Κομοτηνή.

Ηρακλείδης, Α. (2001) *Η Ελλάδα και ο «εξ ανατολών κίνδυνος» : Αδιέξοδα και Διέξοδοι*, Αθήνα: Πόλις.

Θράκη (συλλ.) (1994) Κομοτηνή: Γεν. Γραμματεία Περιφέρειας Ανατ. Μακεδονίας - Θράκης.

Καραντζόλα, Ε. και Μπλατσιώτης, Λ. (επιμ.) (2001) «Δημερίδα για τις γλώσσες της μειονότητας της Δυτικής Θράκης», στο Εμπειρικός, Λ., Ιωαννίδου, Α., Καραντζόλα, Ε. και Μπαλτσιώτης, Λ., Μπέης, Σ., Τσιτσελίκης, Κ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα: Οι γλώσσες της μειονότητας της Δυτικής Θράκης, τα βλάχικα, οι σλαβικές διάλεκτοι της Μακεδονίας, τα αρβανίτικα*, Αθήνα: ΚΕΜΟ - Αλεξάνδρεια.

Κιρλήντοκμε, Ρ. (2003) *Iskece Türk Birliği - Τουρκική Ένωση Ξάνθης - Xanthi Turkish Union*, Ξάνθη.

Μαυρομάτης, Γ. (2005) *Τα παιδιά της Καλκάντζας: φτώχεια, εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός σε μια κοινότητα μουσουλμάνων της Θράκης*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μητρόπολη Ξάνθης - Μουφτεία Ξάνθης (2005) *Θρησκευτικά Μνημεία στο Νομό Ξάνθης - Religious Monuments in the Prefecture of Xanthi*, Ξάνθη (Δίγλωσση έκδοση που συγχρηματοδοτήθηκε από την Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και την Ευρωπαϊκή Ένωση).

Μισεντζής, Α. (1934) *Γενικός οδηγός Νομού Ροδόπης 1934-1936*, Κομοτηνή.

Παναγιωτίδης, Ν. (1995) *Μουσουλμανική μειονότητα και εθνική συνείδηση*, Αλεξανδρούπολη: Τ.Ε.Δ.Κ. Ν. Έβρου.

Σύλλογος Επιστημόνων Μειονότητας Δ. Θράκης, 2005, *Outstanding Issues Affecting the Muslim Turkish Minority of Western Thrace 2005*, Κομοτηνή.

Συρίγος, Α. (2000) «Δυτική Θράκη: η αθέατη όψη», στο «Δυτική Θράκη: Οι τουρκοί σχεδιασμοί και η ελληνική ολιγωρία», *Νέα Κοινωνιολογία*, 29: 43-84.

Τεβφίκογλου, Χ. και Τζαχίτ, Α.Ο. κ.α. (1987) *Έκθεση της Ειδικής Επιτροπής που αφορά τα προβλήματα της Παιδείας της Τουρκικής Μειονότητας στη Δυτική Θράκη*, Κομοτηνή.

Τσιούμης, Κ. (1994) *Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923 - 1940: Ιστορία - Πολιτική - Παιδεία*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Παιδαγωγική Σχολή, Τμήμα Νηπιαγωγών.

Χτούρης, Σ. (1999) 'Μια σύνθετη πολιτισμική γεωγραφία', στο (συντ.) *Μουσικές της Θράκης*, Αθήνα: Σύλλογος οι Φίλοι της Μουσικής.

Αρχειακές πηγές

Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Καβάλας, Αρχείο Επιθεωρήσεως Ξένων, Τεχνικών και Μειονοτικών Σχολείων Γεν. Διοικήσεως Μακεδονίας